

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עד-עה. (יומא דף פב-פב):

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. ועבודה זרה לא? והא תניא, אמר רבי ישמעאל: מנין שאם אמרו לו לאדם עבוד עבודה זרה ואל תהרג מנין שיעבוד ואל יהרג - תלמוד לומר +ויקרא כ"ב/י"ח/+ וחי בהם - ולא שימות בהם. יכול אפילו בפרהסיא - תלמוד לומר +ויקרא כ"ב/+ ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי. - אינהו דאמור כרבי אליעזר. דתניא, רבי אליעזר אומר: +דברים ו'/+ ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, - אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו - לך נאמר בכל מאדך. גילוי עריות ושפיכות דמים - כדריב. דתניא, רבי אומר +דברים כ"ב/+ כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה, וכי מה למדנו מרוצח? מעתה, הרי זה בא ללמד ונמצא למד: מקיש רוצח לנערה המאורסה, מה נערה המאורסה - ניתן להצילו בנפשו, אף רוצח - ניתן להצילו בנפשו. ומקיש נערה המאורסה לרוצח, מה רוצח - יהרג ואל יעבור, אף נערה המאורסה - תהרג ואל תעבור, רוצח גופיה מנא לן? - סברא הוא. דההוא דאתא לקמיה דרבה, ואמר ליה: אמר לי מרי דוראי זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. - אמר ליה: לקטלוך ולא תיקטול. מי יימר דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי. כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד - אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אפילו שלא בשעת השמד, לא אמרו אלא בצניעא, אבל בפרהסיא - אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. - מאי מצוה קלה? - אמר רבא בר יצחק אמר רב: אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא. וכמה פרהסיא? - אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם. פשיטא, ישראלים בעינן, דכתיב +ויקרא כ"ב/+ ונקדשתי בתוך בני ישראל. בעי רבי ירמיה: תשעה ישראל ונכרי אחד מהו? תא שמע, דתני רב ינאי אחוה דרבי חייא בר אבא: אתיא תוך תוך, כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתוב התם +במדבר ט"ז/+ הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה וכולהו ישראל - אף כאן עשרה וכולהו ישראל. - והא אסתר פרהסיא הוא! - אמר אביי: אסתר קרקע עולם היתה. רבא אמר: הנאת עצמן שאני. דאי לא תימא הכי - הני קוואקי ודימוניקי היכי יהיבין להו? אלא הנאת עצמן שאני. הכא נמי: הנאת עצמן שאני. ואזדא רבא לטעמיה, דאמר רבא: נכרי דאמר ליה להאי ישראל קטול אספסתא בשבתא ושדי לחיותא, ואי לא קטילנא לך - ליקטיל ולא לקטליה. שדי לנהרא - ליקטליה ולא ליקטול. מאי טעמא - לעבורי מילתא קא בעי.

בעו מיניה מרבי אמיי: בן נח מצווה על קדושת השם או אין מצווה על קדושת השם? - אמר אביי, תא שמע: שבע מצות נצטוו בני נח. ואם איתא - תמני הייין! - אמר ליה רבא: אינהו וכל אבזרייהו. מאי הוי עלה? - אמר רב אדא בר אהבה, אמרי בי רב: כתיב +מלכים ב' ה'/+ לדבר הזה יסלח ה' לעבדך בבוא אדני בית רמון להשתחות שמה והוא נשען על ידי והשתחויתי, וכתוב +מלכים ב' ה'/+ ויאמר לו לך לשלום ואם איתא - לא לימא ליה! - הא - בצנעה, הא - בפרהסיא.

אמר רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת, והעלה לבו טינא. ובאו ושאלו לרופאים, ואמרו: אין לו תקנה עד שתבעל. אמרו חכמים: ימות, ואל תבעל לו. - תעמוד לפני ערומה? - ימות ואל תעמוד לפני ערומה. - תספר עמו מאחורי הגדר? - ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני. חד אמר: אשת איש היתה, וחד אמר: פנויה היתה. בשלמא למאן דאמר אשת איש היתה - שפיר. אלא למאן דאמר פנויה היתה מאי כולי האי? - רב פפא אמר: משום פגם משפחה. רב אחא בריה דרב איקא אמר: כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות. ולינסבה מינסב! - לא מייתבה דעתיה, כדריב יצחק, דאמר רבי יצחק: מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה, שנאמר +משלי ט'/+ מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. הדרן עלך בן סורר ומורה.

רש"י מסכת סנהדרין דף עד עמוד א

סברא הוא - שלא תדחה נפש חברו, דאיכא תרתי, אבוד נשמה ועבירה מפני נפשו דליכא אלא חדא אבוד נשמה והוא לא יעבור, דכי אמר רחמנא לעבור על המצות משום וחי בהם משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל, והכא גבי רוצח כיון דסוף סוף איכא איבוד נשמה למה יהא מותר לעבור - מי יודע שנפשו חביבה ליוצרו יותר מנפש חברו - הלכך דבר המקום לא ניתן לדחות.

מאי חזית דדמא דידך סומק טפי - מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חברך, הלכך אין כאן לומר וחי בהם ולא שימות בהם, שלא התיר הכתוב אלא משום חביבות נפשם של ישראל להקדוש ברוך הוא, וכאן שיש אבוד נפש חברו לא ניתן דבר המלך לדחות שצוה על הרציחה.

ואפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור - שלא ירגילו הגויים להמריך את הלבבות לך.

רש"י מסכת סנהדרין דף עד עמוד ב

ערקתא דמסאנא - שרוך הנעל, שאם דרך הנכרים לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר, כגון שיש צד יהדות בדבר ודרך ישראל להיות צנועים אפילו שנוי זה שאין כאן מצוה אלא מנהג בעלמא יקדש את השם בפני חבריו ישראל, והאי פרהסיא מדבר בישראל.

אבזרייהו - כל מידי דשייך בהו קדושת השם שייכא בהו, דאם אומר לו לעבור על אותן מצות או יהרג ואם לא יקדש את השם יעבור עליהם, הלכך האי נמי בכללן הוא.

רש"י מסכת סנהדרין דף עה עמוד א

ואם איתא - דבן נח מוזהר על קדושת השם לא נימא ליה לך לשלום, דמשמע דהודה לו, נהי דלהוכיחו לא היה מצווה דהוכח תוכיח את עמיתך כתיב (ויקרא יט) ולא גר תושב, מיהו אודויי לדבר איסור לא לודויי.
בצנעה - נעמן בצנעה הוה ולא היו ישראל בבית רמון שהוא משתחוה לשם, וגבי קדושת השם בתוך בני ישראל כתיב, ואפילו נצטוו בני נח עליה לא נצטוו לקדשו בתוך הנכרים אלא בתוך ישראל.

שאלות דרב אחאי פרשת וארא שאלתא מב

...וגילוי עריות נמי כיון דקא פגים לה הוה ליה כי דקטלא אבל איהי לא מחייבא למימסר נפשה לקטלא אלא כשאר עבירות שבתורה דהא אסתר לא מסרה נפשה לקטלא. ואונס בדידיה מי איכא והאמר רבא /אין/ אונס בערוה שאין קישוי אלא מדעת משכחת לה להתרפאות שמאנוס יצרו ונופל בחולי על תאות יצרו...

ברם צריך הני מילי היכא דקא מיכוין גוי לאעבורי לבר ישראל איסור' היכא דקא מיכוין להנאתו מאי דכיון דפרהסיא הוא אית ביה קידוש השם או דילמא כיון דלאו לאעבוריה קא מיכוין אלא להנאתו לית ביה משו' קידוש השם ת"ש דאמ' רבא האי אנסא דאניס ליה לישראל ואמ' ליה קטיל אספתא בשבת ושדי לסוסיי ואי לא קטילנא לך יעבור ואל יהרג קטול ושדי לאיבוד דלא להנאתו אלא לאעבורי' קא מיכוין יהרג ואל יעבור וממאי דכי אמ' רבא בפרהסיא קאמר מדקא קשיא לך והא אסתר בפרהסיא היא היכי לא מסרה נפשה לקטלא ואמר אביי אסתר קרקע עולם היא רבא אמר שאני אסתר דלהנאתו קא מיכוין דאי לא תימ' הכי הני קואקי ודמינקי דפליגי לבי נורא היכי יהבינא להו אלא כל להנאתו ליכא קידוש השם ואף על גב דפרהסיא הילכך ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים אפי' בצינעא יהרג ואל יעבור שאר עבירות נמי יהרג ואל יעבור להנאתו אפי' בפרהסיא ואפילו ע"ז כגון קואקי ודמונקי יעבור ואל יהרג בשעת השמד אפי' שאר עבירות ובצינעה יהרג ואל יעבור וששאלתם היכי דמי קרקע עולם קא אמרי' לענין ממסר איניש נפשיה על קידוש השם דקא אמרי' אמ' רבא האי בר ישראל דא"ל גוי קטיל אספתא אי אמ' ליה קטיל ושדי לסוסיא ואי לא קטילנא לך להנאת עצמו קא מיכוין ליקטול ולא לקטיל אי דאמר ליה קטיל ושדי לנהרא לאעבורי' קא מיכוין ולאיסורא קא בעי ליקטיל ולא ליקטול ומקשינ' והא אסתר דלא מסרה נפשה לקטלא ואזדדיקה ליה לאחשורוש ומפריק אביי דאסתר לא דמיא לע"ג ולחילול שבת דנשי' לך נוצרו כשם שהארץ נוצר' לזריעה ולעבוד בה כך אשה נוצרה לבעילה רבא אמ' לאו מן הדין טעמ' אלא אפי' תימ' בשבת ובע"ז כיון דאחשורוש להנאת עצמו נתכוון כאספתא לסוסיא דמי ושרי ליה פי' קואקי ודמינקי כלי של טיט הוא ודומה לעציץ ועושין אותו בני אדם כשמתחממין כנגד מדורה ומבקשין לישן כופין אותו על הגחלי' ועל הדשן כדי שלא תיצת האש בכלי' שבבית ובמלכות פרסיים היו חברי' שבהן מחזירי' בכל בתי ישראל ומכבין את הנרו' וחותין את הגחלי' ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהו' ע"ז ולא היו עוזבי' לא אש ולא גחלי' שיוליכן בלילה חוץ מע"ז שלהן שהיא בית האור כי דקא אמרינן בהמביא גט אתא ההוא חבא שקלא לשרגא מקימיהו אמ' אלהי' אי בטולך אי בטולא דבר עשו והיו מוליכי' אותו בקואקי ודמינקי דהוה להו משמשי ע"ז ואף על גב דמשמשי ע"ז הם כיון דלא לעבורינן איסורא לישראל קא מכוונים אלא להנאת עצמן מותר לנו ליתן להם.

תוספות מסכת סנהדרין דף עד עמוד ב

אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא - לכאורה משמע דמנעליהם משונין משל עכו"ם כדאמר נמי בפרק הכונס (ב"ק נט: ושם) גבי אלעזר זעירא דהוה סיים מסאני אוכמי וקאמר שהיה מתאבל על ירושלים וכך משמע במסכת תענית (דף כב.) גבי ההוא גברא דהוה מסיים מסאני אוכמי ולא רמי חוטי וקשה דבסוף פ"ק דביצה (דף טו.) תנן אין משלחין מנעל לבן ביו"ט מפני שצריך ביצת הגיר להשחירו ומפרש ר"ת דדוקא רצועות המנעל היו משונות משל עכו"ם דשל עכו"ם שחורות ושל ישראל לבנות ומסאני אוכמי דבכל דוכתי היינו רצועות שחורות אבל המנעל ודאי היה שחור.

תוספות מסכת סנהדרין דף עד עמוד ב

והא אסתר פרהסיא הואי - תימה דה"ל לאקשויי עריות הואי דרוצח ונערה המאורסה לכולי עלמא יהרג ואל יעבור וכמו כן קשה בריש כתובות (דף ג: ושם) דאמר דאיכא צנועות דמסרו נפשייהו ופריך ולידרוש להו דאונס שרי ומאי קושיא הא שפיר עבדן דמסרו נפשייהו משום גילוי עריות ותירץ ר"ת דאין חייבין מיתה על בעילת עובד כוכבים משום דרחמנא אפקריה לזרעיה דעובד כוכבים כדאמרינן בפ' נושאין על האנוסה (יבמות צח.) דכתיב וזרמת סוסים זרמתם ומתוך כך היה רוצה ר"ת להתיר בת ישראל שהמירה ובא עליה עובד כוכבים ושוב נתגייר עמה לקיימה ביהדות דלא שייך למימר אחד לבעל בביאת עובד כוכבים דהויא כביאת בהמה והקשה הר"ר יצחק ב"ר מרדכי דע"כ בביאת עכו"ם נאסרה לבעל כדאמרי' התם דאיכא פרוצות בפ' האשה שנתארמלה (כתובות כו: ושם) גבי האשה שנחבשה בידי עכו"ם על ידי נפשות אסורה לבעלה ואמרינן נמי במגילה (דף טו.) כאשר אבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך אלמא לגבי בעלה לא חשיב' ביאת עובד כוכבים כביאת בהמה וגם לכהונה נפסלת בביאתו אע"פ שבביאת בהמה אינה נפסלת דאין זנות לבהמה כדאמרינן בפ' הבא על יבמתו (יבמות דף נט.) דזרעיה דעובד כוכבים הוא דאפקריה רחמנא לענין חיים אבל ביאת דעובד כוכבים לא אפקריה וכיון דנאסרה לבעל אסורה לבעל מונטמאה ונטמאה ואמרינן נמי בסוטה בפרק ארוסה (ד' כו: ושם) דכותי מקנין על ידו ופוסל בתרומה ופריך פשיטא ונסתרה והיא נטמאה אמר רחמנא אחד לבעל ואחד לתרומה ומשני מהו דתימא כי אמר ונסתרה והיא נטמאה הני מילי היכא דבהך ביאה אסירה ליה לאפוקי עכו"ם דבלאו הכי אסירה ליה קמ"ל אלמא אפילו גבי עובד כוכבים שייך ונטמאה לאסור לבעל והוא הדין לבעל והא דלא פריך הכא והא אסתר עריות הואי דקים ליה דמהני טעמא דקרקע עולם לענין דלא מיחייב' למסור עצמה

משום עריות דהא מרוצח ילפינן ורוצח גופיה כי מיחייב למסור עצמו ה"מ קודם שיהרג בידיים אבל היכא דלא עביד מעשה כגון שמשליכין אותו על התינוק ומתמעך מסתברא שאין חייב למסור עצמו דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומקי טפי דילמא דמא דידי סומק טפי כיון דלא עביד מעשה והא דקאמר אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור יהרג גרסינן ואבוועל קאי דעביד מעשה אבל הנערה עצמה שהיא קרקע עולם אין חייבת למסור עצמה ואי גרס תהרג יש לפרש דתהרג הנערה קודם שתעשה מעשה שתביא עליה את הערוה אבל לענין חלול השם משום פרהסיא לא ס"ד דמהני טעמא דקרקע עולם וכן נמי יש לפרש בההיא דריש פרק הבא על יבמתו (יבמות ד' נג: ושם) דאמר רבא אין אונס לערוה שאין קישוי אלא לדעת דאם אומר לו שיהרגו או יניח שיביאוהו על הערוה ויודע שאם יביאוהו אי אפשר שלא יתקשה לא מצינו למימר דלא עביד מעשה שהקישוי חשיב מעשה ואם היה כבר מקושה ועומד והעכו"ם הביאוהו על הערוה התם ודאי יש אונס ואין לו למסור עצמו והא דפריך פרק מצות חליצה (שם ד' קג: ושם) גבי יעל והא קא מתהניא מעבירה ומשני טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים דכשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא לא בעי למימר דמהאי טעמא היה לה למסור עצמה אע"פ שהיא קרקע עולם משום דהנאה חשיבא כמעשה כדדריש בפרק המניח (ב"ק ד' לב:) ונכרתו הנפשות העושות דא"כ בשמעתין נמי ה"ל לאקשו"י גבי אסתר ועוד דנראין הדברים שלא היתה אנוסה שהרי בורח היה ולא הוה רשאי לאנוסה ואדרבה היה צריך שתטמינהו מן הרודפים כמו שמוכיח הענין והיא שידלתו בדבריה עד שבא עליה להתיש כחו והתם פריך על מה שהכתוב משבחה מנשים באהל תברך שרה רבקה רחל ולא דאמרין בפ' מי שאמר ואני בנזיר (ד' כג: ושם) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה שהיו מתכוונות להבנות מבעליהן וחשיב לה שלא לשמה משום דנהנין מן המצוה ולא הוה לשמה כל כך ומש"ה פריך דיעל נמי מיתהניא והשתא ניחא שהכתוב משבחה דאם היתה אנוסה במה הכתוב משבחה וא"ת כשנתרצית אסתר לאחשורוש שאמרה כאשר אבדתי אבדתי למה לא גירשה מרדכי תחילה כדי שתהא מותרת לחזור לו דמחזיר גרושתו לא אסירה בזנות בלא נישואין כדתנן בפ"ב דסוטה (ד' יח:י) הכל מודים שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס ולא על אחר שתתגרש שתסתרי לאחר ותטמאי שאם תסתרי ותטמאי ואח"כ יחזירנה זה הכלל כל שתיבעל ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה וי"ל דלא היה רוצה לגרשה שהיה ירא פן יודע למלך.

תוספות מסכת סנהדרין דף עה עמוד א

ואם איתא לא לימא ליה - לא היה לו להודות לדבר איסור דא"ל לך לשלום ש"מ אין בן נח מצווה על קידוש השם ומשני הא בצנעה הא בפרהסיא נעמן צנעה הוה דלא היו ישראל בבית רמון וגבי קדוש השם בתוך בני ישראל כתיב ואפילו למאן דאמר בצנעה נמי יהרג ואל יעבור הני מילי ישראל אבל כותי לא ולעולם אימא לך דבן נח מצווה על קדוש השם כגון פרהסיא ולמסקנא זו לא איפשטא בעיין ולשון מאי הוה עלה משמע דמסקנא דפשיטות היא ונראה יותר כספרים דגרסינן ואם איתא לימא ליה הא בצנעה הא בפרהסיא וקא פשיט דלא מפקיד מדאמר ליה סתם לך לשלום.

תוספות מסכת יומא דף פב עמוד א

מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה יהרג ואל יעבור - פירש רש"י דלא גרס תיהרג דאיהי לא מחייבא למימסר נפשיה דקרקע עולם היא ובהא ניחא הא דבסוף פ' בן סורר (סנהדרין עד:) פריך והא אסתר פרהסיא הואי ואמאי לא פריך והא ג"ע יהרג ואל יעבור אפי' בצינעא ולמאי דלא גרס תיהרג ניחא דלענין ג"ע ידע שפיר המקשה דמהני קרקע עולם אבל לענין פרהסיא דטעמא משום חילול השם לא אסיק אדעתיה דמהני ולהכי פריך והא אסתר פרהסיא הואי ומשני לענין פרהסיא נמי קרקע עולם היתה ומהני ותדע דאיהי דלא עבדה מעשה אין לה ליהרג דהא מרוצח ילפינן ורוצח גופיה דיהרג היינו משום דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי וכו' וה"מ היכא דעביד מעשה אבל אי לא עביד מעשה כגון שרוצים להפילו על התינוק כדי להורגו ואם יעכב על ידם ירהגוהו וכל כי האי גוונא אין לו ליהרג דאדרבה נימא מאי חזית דדמא דידיה סומק טפי דילמא דמא דידי סומק טפי ועוד דהיקישא דקרא ברוצח שהורג בידיים כתיב כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וגו' ורבא דפליג בפ' בן סורר ומורה (סנהדרין דף עד:) אשינויא דקרקע עולם ומשני הנאת עצמו שאני פירוש כשאונסין את האדם לעבור בדבר שיש לו הנאה לעצמו ליכא חילול השם לא פליג אלא לענין פרהסיא דלא מהני קרקע עולם אבל לענין גילוי עריות מודה דמהני קרקע עולם אי נמי אפילו לענין פרהסיא לא פליג אלא מוסיף עוד טעם שני ויש מפרשים דלהכי לא פריך התם והא אסתר גילוי עריות הואי משום דלא מיתהניא מעבירה שהטיל בה זוהמא כדמשני גבי יעל בפרק רביעי דנזיר (דף כג:) ובפרק מצות חליצה (יבמות דף קג:) כי פריך והא קמתהניא מעבירה ומפרש כך וכיון דמיתהניא היה לה ליהרג משום גילוי עריות ומשני טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים ולא נהירא חדא לענין דלא מחייבא למימסר נפשה לא מהני האי דלא מתהניא דבלאו הנאה נמי איכא איסור ערוה אף על גב דאמרין פרק המניח (ב"ק דף לב:) ונכרתו הנפשות העושות הנאה לתרויהו אית להו מכל מקום בלא הנאה נמי מחייבא כגון שלא כדרכה אף על גב דמיקרי עינוי ועוד דאי אפשר שלא תיהנה קצת ועוד אם נתכוונה להציל עצמה במה הכתוב משבחה והלא לצורך עצמה עשתה ועוד פשיטא דלא היה חפץ להורגה כי היה בורח על נפשו ואדרבה היה צריך שתטמינהו שלא ימצאוהו הרודפים והיא שידלתו בדברים עד שבא עליה כדי להתיש כחו כמו שמוכיח בענין אלא יש לומר משום דקאמרין לעיל מינה גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה דכתיב מנשים באהל תבורך מאן נינהו מנשים באהל שרה רבקה רחל ולא היה פ' שהאמהות נתכונו להבנות מבעליהן ופריך אמאי הכתוב משבחה טפי מנשים באהל והא קא מיתהניא מעבירה ומשני לא הוה לה הנאה כולי האי דצערה היה גדול מהנאתה דטובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים ואף על גב דבפרק מצות חליצה (יבמות דף קג:) פריך נמי הכי אף על פי שאין לשם גדולה עבירה לשמה כו' י"ל אההיא דנזיר קא סמך וכמו שפירש רש"י דגרס יהרג כן גורס בשאלתות בפר' וארא והקשה השאלתות מהא דאמר רבא בריש פרק הבא על יבמתו (שם דף נג:) אין אונס בערוה לפי שאין קישוי אלא לדעת ואם כן אונס בדידיה מי

איכא דקאמר אף גילוי עריות יהרג ואל יעבור והא לא אונס הוא אלא רצון כיון דאין קישוי אלא לדעת ותירץ משכחת לה להתרפאות כי ההיא דסוף פרק בן סורר ומורה (סנהדרין דף עה.) באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא אחריה וכו' עד ימות ואל תיבעל בו ולשון יהרג לא משמע כפי' דהוה ליה למימר ימות ואל יעבור ור"י פירש דהוה דרבא מיירי שהנכרים מדביקין אותו בערה ואינו יכול לישמט מזה אלא אם כן יהרגוהו ועל זה קאמר דאין טענת אונס לומר דאין עושה מעשה אלא אחרים עושים בו מעשה כמו קרקע עולם וס"ד אמינא דיעבור ואל יהרג קמ"ל כיון שיודע בעצמו שאם ידביקוהו אי אפשר שלא יתקשה הקישוי דקא עביד חשיב כעושה מעשה אף על גב דעל ידי אונס בא לו ואף על גב דאיכא למ"ד המשמש מת בעריות חייב ואפילו הכי כשמדביקין אותו ומשמש מת פטור כיון דאנוס א"כ מה לי משמש באבר מת מה לי בקישוי י"ל רבא לטעמיה דאמר בפרק שני דשבועות (דף יח.) המשמש מת פטור ועוד י"ל שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה כדאמר גבי משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי בפ"ב דשבועות (ג"ז שם) ופירש באבר חי חייב אפי' למאן דאמר המשמש מת חייב משום דהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה הכא נמי אם הדביקוהו ושמש מת או אם נתקשה לאשתו בהיתר והדביקוהו פטור אבל אם הדביקוהו ושוב נתקשה חייב והשתא למאי דפרישי' גרס יהרג ואי נמי גרס אף נערה המאורסה תיהרג ניחא ונוקמה כגון דעבדה מעשה שמאנסין אותה להביא הערה עליה והא דפריך בכתובות (דף ג:) ולידרוש להו דאונס שרי אף על גב דגילוי עריות יהרג ואל יעבור התם נמי קרקע עולם הוה ורבינו תם היה מפרש בההיא דכתובות ודאסתר דלא מיחייבא למימסר נפשה בביאת עכו"ם שאין ביאתו ביאה ולא מיחייבא מיתה בביאתו דרחמנא אפקריה לזרעיה דעובד כוכבים כדכתיב אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם ואי כביאת בהמה בעלמא ומתוך כך התיר לבת ישראל שהמירה דתה ונשאת לעכו"ם וחזרה בתשובה והעכו"ם נתגייר לקיימה דאע"ג דאמר כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבעול הני מילי בביאת ישראל אבל עכו"ם לא ולא נהירא לר"י בר מאיר דכיון דנאסרת לבעלה בביאת עכו"ם כדקאמר בכתובות (שם) איכא פרוצות כו' וכן בפרק שני דכתובות (דף כו:) האשה שנחבשה בידי עכו"ם על ידי נפשות אסורה לבעלה וכן באסתר וכאשר אבדתי אבדתי אלמא לגבי לאוסרה על בעלה לא חשיבא כביאת בהמה הכי נמי יש לאוסרה על הבעול וכן לפסול לכהונה פנויה שנבעלה לעכו"ם אף על גב דנבעלה לבהמה כשירה לכהונה בפרק הבא על יבמתו (יבמות דף נט:) אלמא לא חשיבא כבהמה ודוקא לענין חייס אמר בפ' נושאים (שם דף צח.) דרחמנא אפקריה לזרעיה דעובד כוכבים ובפ' ארוסה (סוטה דף כו:) אמרינן דמקנין ע"י נכרי ופוסל בתרומה ופריך פשיטא ונסתרה והיא נטמאה אמר רחמנא אחד לבעל ואחד לבעול ואחד לתרומה מהו דתימא כי אמרינן ונסתרה והיא נטמאה הני מילי היכא דבהך ביאה אסירא ליה קא משמע לן אלמא דאפי' גבי עכו"ם שייך נטמאה לאסור לבעלה והוא הדין לבעול וליכא למידק איפכא מהתם מדקאמר דס"ד אמינא כיון דבלאו האי ביאה אסירא ליה לא מיתסרא עליה דבעל מכלל דעכו"ם גופיה לא צריך קרא לאוסרה על ידי אותה ביאה וא"כ גר מותר ע"י ביאה שבעל בהיותו עכו"ם דאי אסור הוה מיתוקם קרא שפיר אפילו בעכו"ם ומיתסרא עליה בהאי ביאה לכשיתגייר דבלאו הך ביאה (לא) הוה מיתסרא עליה היינו בהיותו עכו"ם שהיא אסורה לבעל לעכו"ם ותימה כיון דאיכא איסור מיתה בביאת עכו"ם למה לא גירש מרדכי את אסתר בשעה שבאתה להצלת כלל ישראל וי"ל היה ירא פן יודע הדבר למלך ויתפרסם על ידי גט שהיתה אשתו דאי לא תימא הכי למה לא גירשה כדי שלא תאסר עליו ביאותה ויחזירנה אח"כ דמחזיר גרושתו לא מיתסרא בביאת זנות כדמוכח בסוטה פרק היה מביא (דף יח:) שלא היה מתנה עמה מאחר שתתגרש וא"ת הא דקאמר במס' ע"פ ר' ישמעאל (דף נד.) גבי נעבד באונס דאסור דמפרש כגון שאנסוהו נכרים והשתחוה לבהמה ידיה ופריך עלה אונס רחמנא פטריה דכתיב ולנערה לא תעשה דבר ומאי קושיא הא קרא בקרקע עולם דוקא איירי אבל עושה מעשה חייב למסור עצמו ומשתחוה לע"ז עושה מעשה הוא דבכפפו נכרים לפני ע"ז ליכא לאוקומיה דא"כ לאו מידי עבד ואין זה משתחוה ואפילו נראה כמשתחוה כעין שוחה ונוטל מעותיו בפני ע"ז אינו ועוד דאם כן אין כאן אדם אוסר דבר שהוא שלו אלא הנכרים הכופפים קומתו הם האוסרים בהמתו לע"ז אם היתה נאסרת בכך וי"ל דהכי פירושו אונס רחמנא פטריה ממיתה וכיון דפטריה ממיתה בית דין אף על גב דמיחייב למסור עצמו לא חשיב נעבד ליאסר בהך עבודה ושפיר יליף מהאי קרא דפטור ממיתה באונס אפילו בעושה מעשה אף על גב דנערה לא עבדה מידי דהא איתקש בהאי קרא נערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבור בעשיית מעשה אף נערה יהרג הבועל או תיהרג היא בעשיית מעשה ובהאי קאמר קרא ולנערה שבעשיית מעשה עבדה בדיעבד מחמת אונס לא תעשה דבר והוא הדין משתחוה לע"ז כדי שלא יהרגוהו איכא למילף מיניה לפוטרו בדיעבד אפי' בעשיית מעשה וקסבר רבי זירא כיון דבדיעבד מיפטר העובד לא מיתסר נעבד בהא עבודה אף על פי שלא באונס מיתה היה חייב לאביי אף על גב דלא קבליה באלוה ולרבא דקבליה באלוה שהשתחוה בפירוש לשם קבלת אלהות אף על פי שאין פיו ולבו שוין שבפיו מפרש שעובד לשם אלהות ולבו לאביו שבשמים ורבא מהדר ליה לרבי זירא דחשיב שפיר נעבד אף על גב דפטור ממיתה ועוד י"ל דמשמע ליה לענין מיתה ב"ד דאין חילוק בין עביד מעשה ללא עביד מעשה דהא אשה ברצון חייבת אף על גב דהוה קרקע עולם וכשפטר התם אונס ממיתה בית דין כדכתיב ולנערה לא תעשה דבר לא שנא עביד מעשה ול"ש לא עביד מעשה.

שו"ת בעלי התוספות סימן קכז

+תשו' ה"ר ידידיה ב"ר ישראל. + על הנשים שהמירו מאימת מות, וכשמצאו המלטה חזרו,,, והנראה לי כתבתי, אשר בן ה"ר יחיאל זצ"ל. וכתב ה"ר אברהם הלוי, אע"פ שבתשובת הגאונים אסרו משומדות לבעליהן, הני מילי מדעתן, אבל אילו שבאונס, ומסתכנין בעצמן לשוב, נראה דאפילו עוברת על דת לא מיקרו, דלא גמירי כל נשי דתהרג ואל תעבור. וכיון דכל שעתא דעתן לשוב, מנטרן נפשיהו. וכתב ה"ר יואל אע"פ דע"ז תהרג ואל תעבור, הא פלוגתא דאביי ורבא גבי העובד ע"ז מיראה דפטר רבא דלא קבליה עליה כאלוה +סנהדרין ס"א ע"ב.+ ונראה דאין לאסור אנוסה על בעלה, דאין לדמותה לנחבשה, ומנטרה נפשה, כיון שעושה רק מיראה...

בעל המאור סנהדרין דף יז עמוד ב (לדפי הרי"ף)

ה"ג תניא רבי אומר כי כאשר יקום איש וכו' וכי מה ענין רוצח אצל נערה מאורסה אלא מקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרוג ואל יעבור אף נערה המאורסה יהרג ואל יעבור ולא גרסי' הכא ה"ז בא ללמד ונמצא למד אלא בהך תניא אחריתי דלעיל בגמ' גרסי' לה דמקיש רוצח לנערה המאורסה שניתן להצילו בנפשו ונמצא שבוש בזה בהלכות הרי"ף ז"ל גם במקצת נוסחי הגמ'.

אביי אמר אסתר קרקע עולם היתה רבא אמר הנאת עצמן שאני נקיטין השתא דע"ז וג"ע וש"ד ל"ש בצנעא ול"ש בפרהסיא לא שנא בשעת השמד ול"ש שלא בשעת השמד יהרג ואל יעבור ולא מיבעיא עבירה עצמה אלא אפי' כל מידי דמטי ליה לעובר העבירה הנאה מחמת העבירה בג' עבירות הללו יהרג ואל יעבור כדגרסי' התם בכל מתרפאין חוץ מעצי אשרה וכולה כדאיתא התם והרי רפואה דכי מתרפא מעצי אשרה לאו עובד ע"ז הוא אלא איתנהווי הוא דמתנהי מינה ואפ"ה אין מתרפאין ממנה אפי' רפוי נפשות כלומר חולה שיש בו סכנה ואין צ"ל שאין בו סכנה ועוד ההוא שנתן עיניו באשה אחת ואמרו חכמים ימות ואל תעמוד לפניו ערומה ימות ואל תספר עמו מאחורי הגדר אלמא אפי' מהנאה פורתא בלחוד אמרי' ימות ואל יעבור וא"ת דלמא שאני התם דתקנתא הוא שלא יהיה בנות ישראל פרוצות בעריות ההוא טעמא ליתיה אלא למ"ד פנויה היתה אבל למ"ד אשת איש היתה בלאו ה"נ כיון דמטיא ליה הנאה מערוה אמרינן ימות ואל ינה ושלש עבירות הללו שהזכרנו דינן שוה כמו שכתבנו ושאר עבירות שבתוכה שלא בשעת השמד ובצנעא יעבור ואל יהרג דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם ואע"ג דמכוין הנכרי להעביר לישראל אבל בשעת השמד אפי' בצנעא אי נמי בפרהסיא אף שלא בשעת השמד אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור והני מיילי כולהו דקא מכוין הנכרי לעבוריה לישראל אבל להנאת עצמו ול"ש הכי ו"ש הכי שרי דהא אסתר ג"ע הואי ופרהסיא הואי ואפ"ה מותר להנאת עצמן ומנא תימרא דאסתר ג"ע הואי דהא אמרי' התם לקחה מרדכי לו לבת אל תקרי לבת אלא לבית וכן נמי קואקי ודמינקי דיהבי' להו דפלחי בהו לבי נורא שהוא בית ע"ז שרי להנאת עצמן ואפי' בשעת השמד הלכך נכרית נמי דקא אונסה ליה לבר ישראל לעבירה להנאת עצמ' הוא ויעבור ואל יהרג ואפי' בפרהסיא ואפי' בשעת השמד ואע"ג דאמר רבא אין אונס בערוה שאין קושי אלא מדעת ה"מ בשתקפוה נכרים ובא על הערוה דלא הוי אונס עד שמיכוון לאשתו מעיקרא ותקפוהו נכרים ודבקוהו לערוה אבל היכא דאמרי ליה עבור ואל תהרג הא מלתא אחריתי היא מדרבא דהתם גמרי' לה אלא משמעתינן דהכא וכבר ברירנא דלהנאת עצמו של האונס אפי' ערוה שריא אבל לע"ז עצמה אינו יודע בו דרך שיהא בו הנאת עצמו כדי שיהא מותר לפיכך נ"ל בע"ז עצמה לעולם יהרג ואל יעבור וכן בש"ד אע"ג דמכוין נכרי להנאת עצמו אין שם דרך לעולם שיהא מותר דהא טעמיה משום סברא דמאי חזיא דדמא דידך סומק טפי והאי סברא איתיה בכל ענין אפי' בשמתכוין הנכרי להנאת עצמו ובהא מלתא בלחוד שאני דין ג"ע מדין ע"ז וש"ד אתי לא מקיטין היקש גמור שזה אסור להנאת עצמן וזה מותר להנאת עצמן והא דאמר רבא האי נכרי דא"ל לישראל קטול אספסתא וכו' בשעת השמד או בפרהסיא עסקי' דאי שלא בשעת השמד ובצנעא אפי' למקטל ולמשדא בנהרא יעבור ואל יהרג והא דמקשי' בגמ' והא אסתר ג"ע הואי אלא כיון שלא מיחוורא דרשה דלקחה מרדכי לו לבת ועוד י"ל דנבעלת לנכרי להנאת עצמן אין שם מיתת ב"ד אע"פ שהיא אשת איש דאשת רעהו בעינן מש"ה אלימא ליה לאקשווי מפרהסיא דאמרי' בה אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור ושינויי דאביי ורבא עלה איתנהו לתרווייהו ולא פליגי אהדדי ואת"ל פליגי בנכרית אי נמי רשעה בת ישראל שאנסה את ישראל לעבירה שהוא אינו קרקע עולם לפי שאין קושי אלא מדעת וסברא למימר דלאביי אסור ולרבא שרי מ"מ קי"ל כרבא דכל להנאת עצמן שרי ודאמרי' אף נערה המאורסה יהרג ואל יעבור ה"מ דקא אנסי ליה אחרים לעבור אבל היכא דאנסה ליה איהי לדידיה להנאת עצמן הוא ויעבור ואל יהרג ורב אחא משבחא ז"ל כתב בפרשת וארא וכדומה לזה דכל להנאת עצמן שרי ואף בתלמוד ירושלמי [שביעית פ"ד ה"ב ובסנהדרין פ"ג ה"ה וע"ש] יש לנו סיוע לדברינן שאמרנו שבשאר מצות יעבור ואל יהרג אפי' במתכוין הנכרי להעבירו דגרסי' התם ר' אבא בר זימנא הוה מחייט גבי חד ארמאי ברומי איתו ליה בשר נבילה אמר ליה אכול ואי לא קטילנא לך אמר ליה אין בעית מקטל יתי קטול דאנא לית אנא אכול נבילה א"ל מאן אודע לך דאלו אכלת הוינא קטיל לך אלא אי יהודאי יהודאי אי ארמאי ארמאי אמר ר' מונא אלו שמע ר' אבא למיליהון דרבנן דאמרי יעבור ואל יהרג הוי קא אזיל ליה.

כתוב שם לראב"ד סנהדרין דף יז עמוד ב (לדפי הרי"ף)

במאור דף יז: ד"ה אביי אמר. לרי"ף סי' אלף לח (סנהדרין דף עד ב)

כתוב שם: אביי אמר אסתר קרקע עולם היתה, רבא אמר הנאת עצמן שאני וכו', עד וכן נמי קואקי ודמונקי דיהבינן להו דפלחו [בהו] לבית נורא, דהוא בית לעבודה זרה שרי להנאת עצמן ואפילו בשעת השמד, הילכך גויה דקא אנסה ליה לבר ישראל לעבירה להנאת עצמן הוא, ויעבור ואל יהרג ואפילו בפרהסיא אפילו בשעת השמד.

אמר אברהם: זו טעות גמורה כי לעולם בשעת השמד אפילו להנאתן יהרג ואל יעבור, ודברי רב אחא ז"ל, אע"פ שאין מפורשין נראין כענין הזה. ומן הענין עצמו שאמרו אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור ואע"פ שהמצוה קלה שפירשו לעבורי היא אפילו הכי החמירו אפילו למצוה קלה כי האי ערקתא דמסאנא, שמע מינה כל בשעת השמד [אסור]. ויש עוד לסמוך דבר זה מצלמו של נבוכדנאצר שלא נתכוון אלא לכבודו להיות מוראו על כל העמים, וחנניה מישראל ועזריה מסרו עצמן לשריפה מפני שהיה בשעת השמד כי כל גזירה כשעת השמד דמי אע"פ שהוא לכבוד עצמו. וכן מעשה המן למרדכי לכבוד [עצמו ולכבוד] המלכות היה ולא רצה מרדכי לזווע מפניו. ומה שכתב דשלש עבירות הללו החמורות כל להנאת עצמן שרי דלאו לעבורי שפיר דמי, וגמר להו מקוקי ודמונקי דבי נורא הוא צד עבודה זרה ומאסתר דעריות היתה ולהנאת עצמן מותר. ואיפשר

דלשפיכות דמים משכחת לה להנאת עצמן כגון שהיה לו שונא ישראל והוא מיצר לו ואינו יכול לו כי אם על ידי ישראל חברו שלא ישמר ממנו כמעשה [ירמיהו מ' ד'] בעלים מלך בני עמון על ידי ישמעאל בן נתניה, ויאמר זה שמוטר להורגו ואל יהרג, והכל הבל. כי אם התירו קוואקי ודמונקי אבק עבודה זרה כשמסאילין להם כלים לכך ואינו אלא משום לפני עור אבל אין כאן עבודה זרה. ועד שהוא למד מזה להתיר ילמד מעצי אשרה לאיסור [פסחים דף כה א] שהרי אין כאן לעבורי והוא אנוס אנוס מיתה. וממעשה דבן דמא [עבודה זרה דף כז ב] שלא הניחו רבי ישמעאל להתרפא מאותו מין ומת, וכל מעשה שאין בו לעבורי כלהנאת עצמן דמי ואפילו הכי אסור. וממעשה אסתר דקאמר עריות הוו ושרי, טעה בזה, דלאו הנהו עריות שנאמר עליה יהרג ואל יעבור שלא נאמר על האשה כי [אם] על האיש. והלא תראה כי לרוצח הוקש ולא לנרצח, והבועל כרוצח והנערה כנרצח, ועל הנערה לא החמיר הכתוב שתהרג, אבל מכל מקום פרהסיא לא גרע משאר עבירות, ועל כן הקשו הוא אסתר פרהסיא הואי ולא הקשו עריות הואי. ושני אביי קרקע עולם היתה דאפילו כשאר עבירות לא הואי, דמאי הוה לה למעבד. ורבא שני הנאת עצמן ובשאר עבירות מותר. ומנעמן [מלכים ב' ה' יח] יש לנו ללמוד שהיה אדניו נשען עליו בהשתחואתו ועל כרחו נכרע עמו והרי הוא כלהנאת עצמן, דשלא לעבוד איכוון, וטעמא דבני נח דאינו מוזהר על קדושת השם הא ישראל כהאי גונא אסור, אלא מקוואקי ודמונקי לית לן למיגמר לעבודה של ע"ז ממש. ואם תאמר אנוס האיש בעריות היכי משכחת לה והא אין קושי אלא לדעת [יבמות דף נג ב], איפשר ברפואתו כמו שפירש רב אחא ז"ל. אי נמי כגון שנתקשה לאשתו ובאו גוים וזמנו [לן] את הערוה ואיימו עליו להורגו אם לא יבא עליה. והראיה שמצא על אסתר שלקחה לו לבת [מגילה דף יג א], ומה אנו צריכין לכך, הלא בעילת גוי לישראלית ובעילת ישראל לגויה מקנאין פוגעין בו הוא [סנהדרין דף פא ב] והוא כחייבי מיתות. ומה שחשב בו קודם לכן לקחה מרדכי לאשה הבל הוא זה, דאטו בעולות הביאו לאחשורוש.

מלחמת ה' מסכת סנהדרין דף יז עמוד ב

אמר הכותב לא במקצת הנוסחאות בלבד הוא כתוב אלא בכל נוסחי ספרד ובהלכות רבינו הגדול ז"ל ובשאלות רב אחא משבחה ז"ל בכולם כתוב וכי מה למדנו לרוצח מעתה ה"ז בא ללמד ונמצא למד מקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח וכו' ולפי זו הגירסא נראה שנערה המאורסה בא ללמד מפני שדינה מפורש בכתוב ולנערה לא תעשה דבר וכן מפורש בה שמצילין אותה בנפשו והיא שבאה ללמד על הרוצח שכמות זה כן מות זה ונמצא למד ממנו שיהרג ואל יעבור וכן מצאתי ענין זה בפר"ח ז"ל בפסחים ומה שנמצא כתוב במקצת נוסחי הלכות רבי' בפסחים תהרג ואל תעבור אינו שבוש דאפי' לאביי משכחת לה תהרג ואל תעבור בשהעלה לבה טינא ולא אמר אביי קרקע עולם היא אלא בשאחרים אונסין אותה שתבעל ואל תהרג מאחר שיכולין לבעול אותה על כרחא אבל כה"ג תמות ואל תבעל לו וכ"ש לרבא כשם שאם העלה לכו טינא ימות ואל תבעל לו כך אם העלה לבה טינא תמות ואל תבעל לו ולפי דעת רב אחא גאון ורב שמעון בעל הלכות גדולות ז"ל כל אונס שהוזכר באדם בשמועה זו לא משכחת ליה אלא בכה"ג כדאמר רבא אין אונס בערוה אף על פי שאין דעת בעל החבור הזה ולא דעתנו כן הלכך אי גרסי' תהרג נמי אתי שפיר ואין בזה שבוש ומשכחת לה נמי כגון שנתקשה לאשתו ואמרו לה נכרים שתדביקנו לעצמה ואי לא קטלי דלאו קרקע עולם היא ולא להנאת עצמו היא:

חידושי הר"ן מסכת סנהדרין דף סא עמוד ב

איתמר העובד ע"א מאהבה ומיראה אביי אמר חיי' ורבא אמר פטור. פי' רש"י ז"ל מאהבת אדם ומיראתו. ופי' הר"ר דוד ז"ל דיראה זו יש בה סכנות נפשות שימיתוהו אם לא שיעבדנה וכיון דמשום יראה הוא עובדה לרבא פטור. והקשו בתוס' דהא בע"א קי"ל יהרג ואל יעבור דמשמע שאין יראת אדם פוטרו מכלום וכ"ש כשעושה מאהבה שראוי להקשות דמשום אהבת אדם אין לו לזלזל אפילו במצוה קלה. לפיכך פי' הר"ר דוד ז"ל דמי שיעבו' איזה ע"א באחד ממיני עבודות שדרכה בכך או מעבודות של פנים מיראת נפשו כדי שלא ימות ואמר אלי אתה שהוא חיי' מיתה ובלב' שלא יהא שוגג בדבר שיהא סבור שהאונס מתיר אלא כיון שהתרו בו שאין האונס מתיר וקבל התראתו אף על פי שהוא אנוס חייב מיתה ובהא לא פליג רבא מידי. כי פליגי אביי ורבא היכא דלא אמר אלי אתה אלא שעבד ע"א מאח' מהעבודות שצוו לו בקנס מיתה שיזבח או יקטור לע"א פלונית אביי סבר חייב שהרי עבד ע"א בא' מהעבודות ובמתני' מחיי' מיתה בין בעבודה מן העבודות בין באומר אלי אתה והיינו דקאמר אביי והא פלחה כלומר שעבד אותה באחת מעבודותי' וחיי' אי מיתה במז' אי קרבן בשוגג. ורבא אמר פטור דנהי דתנן במתני' דבעבודה מן העבודות חייב אף על גב דלא אמר בפ' אלי אתה היינו משום דכל שעוב' איזו ע"א באיזו עבודה מן הסתם הוא קבלה באלוה אף ע"ג דלא אמר בפירוש אבל זה שצוו עליו בקנס מיתה שיעבו' כך לע"א ומיראת המות הוא עובדה פטור דודאי לא קבלה עליה באלוה ואין שם שום אומדנא שקבלה באלוה כיון שעבדה דעבודה זו מחמת האונס היא והיינו דקאמר רבא אי קבלה עלי' באלוה אין אי לא לא: כלומר כשנעשה העבודה מעצמו שלא באונס יש לנו לתלות שהוא קבלה באלוה וחיי' אבל זה שנעשה מאונס אין עשיית העבוד' הוכחה שקבלה באלוה א"כ אמר בפ' אלי אתה דבכה"ג אפילו באונס חיי' וכדכתיבנא לעיל אבל הרמב"ן ז"ל פיר' שמה שאמרו כאן מיראה אינה יראה דסכנת נפשות דאי הכי היכי מחיי' אביי דהא אף על גב דבע"א אמרינן דיהרג ואל יעבור היינו שהוא מצוה עליו שיהרג על שמו של הקדוש ברוך הוא אבל שיהרג בב"ד אין לנו ואי עבר פטור וכדדרשינן בסיפא הכרת תכרת הנפש ההיא היא ולא אנוסה ולא מוטעת וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהל' יסודי התורה לפיכך פיר' מאהבה ומיראה שלא יזיקנו בממון וכיון שאינו עובדה לכונת אלהות אלא לאהבת אדם ויראתו לאביי חיי' ולרבא פטור וקי"ל כותיה. ומאי דקרי לי' שוגג בלא מתכוין היינו משום דס"ל דכל שאינה עובדה לכונת אלהות אלא מפני אהבת אדם ויראתו שיהא מותר. והיינו אומר מותר דאמר' בסמוך. וראי' לדבר דהכי הוא דהא בשאר כל מצוות התורה כל שהן מעבירין אותו בפרהסיא או בשעת הגזירה קי"ל דיהרג ואל יעבור אף ע"ג דכתי' וחי בהם ולא שימות בהם. וטעמא משום עשה דונקדשתי הכא נמי באלוה הג' מצות והם ע"א ג"ע וש"ד כל שעשאן מאונס נפשו פטור מיתה אף על גב

דהתרו בי'. אלא שה"ר דוד ז"ל מחלק בין אלו הג' עבירות ובין שאר מצות דבשאר מצות הוא משום עשה דונקדשתי ולפיכך אין ממיתין עליה בפרהסיא או בשעת הגזירה אבל באלו הג' עבירות שהם מחמת חומר עצמן אימא לך דאפילו באונס ימיתוהו ב"ד אם התרו בו. ומאי דאמרי' בספרי היא ולא אנוסה דחה ה"ר דוד ז"ל דהאי אנוס לאו אנוס הגוף שאנוסוהו כותים אלא אנוס הנפש כלומר שיעשה שלא בדעתו כענין שאמרו האדם בשבועה פרט לאונס. **והרמב"ם ז"ל פי' בפ"ג מהל' ע"א** מאהבה כגון שחשק בצורה זו מפני מלאכה שהיתה נאה ביותר או שעבדה מיראתו לה שמא תריע לו כמו שמדמים עובדיה שהיא מטיב' או מריעה אבל לא קבלה עליו באלוה פטור. והא לא מחוור לי דכיון שעומד צורה זו על שהיא מטיבה ומריעה אף על גב דלא קבלה עליה באלוה חיי' מיתה דלא גרע ממקטר לשד דאמרינן בגמרא היינו עובד ע"א וסתם מקטר לשד שאינו מקבלו באלוה ואפ"ה קרי ליה ע"א. ועוד אמאי לא תריץ ליה' במקטר לשד שאינו מקבלו באלוה וזהו בעל אוב דליכא אלא לאו אלא משמע לי דכל שעושה איזה עבודה לשום צורה כדי שיגיע ממנה איזה תועלת הרי נתן לה אלהות ושררה על זה הענין ולפיכך עובדה והיא ענין ע"א. כנ"ל:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף כה-כה:

אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: בכל מתרפאין, חוץ מעצי אשירה. היכי דמי? אי נימא דאיכא סכנה - אפילו עצי אשירה נמי! ואי דליכא סכנה - אפילו כל איסורין שבתורה נמי לא! - לעולם דאיכא סכנה, ואפילו הכי - עצי אשירה לא. דתניא, רבי אליעזר אומר: אם נאמר +דברים+ ו+ בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך? אלא לומר לך: אם יש אדם שגופו חביב עליו מממונו - לכך נאמר בכל נפשך, ויש אדם שממונו חביב עליו מגופו - לכך נאמר בכל מאדך. **כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: בכל מתרפאין, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים.** עבודה זרה - הא דאמרן. גילוי עריות ושפיכות דמים - דתניא, רבי אומר: +דברים+ כב+ כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה? הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מקיש רוצח לנערה המאורסה. מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו - אף רוצח ניתן להצילו בנפשו. ונערה המאורסה מרוצח, מה רוצח - **יהרג ואל יעבור, אף נערה המאורסה - תהרג ואל תעבור.** ושפיכות דמים גופיה מנלן? - סברא הוא; כי ההוא דאתא לקמיה דרבא, אמר ליה: מרי דוראי אמר לי זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. - אמר ליה: ליקטלוך ולא תיקטול. מאי חזית דדמא דידך סומק טפי? דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי? מר בר רב אשי אשכחיה לרבינא דשייף לה לברתיה בגוהרק' דערלה, אמר ליה: אימור דאמור רבנן בשעת הסכנה, שלא בשעת הסכנה מי אמור? אמר ליה: האי אישתא צמירתא נמי כשעת הסכנה דמיא. איכא דאמרי, אמר ליה: מידי דרך הנאה קא עבידנא?

רי"ף מסכת פסחים דף ו עמוד א (לדפי הרי"ף)

דתניא רבי אומר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וכי מה ענין רוצח אצל נערה מאורסה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה מאורסה מה נערה מאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו ומקיש נערה מאורסה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה מאורסה **תהרג ואל תעבור**

בעל המאור פסחים דף ו עמוד א (לדפי הרי"ף)

נמצא כתוב בהלכות הרב ז"ל מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה מאורסה תהרג ואל תעבור ואנן לא גרסי' הכי אלא אף נערה המאורסה יהרג ואל יעבור אבל היא קרקע עולם היא ותעבור ואל תהרג וכבר כתבנו בענין זה במס' סנהדרין.

כתוב שם לראב"ד פסחים דף ו עמוד א (לדפי הרי"ף)

במאור דף ו. ד"ה נמצא. לרי"ף סי' תשי (דף כה א)

כתוב שם: נמצא כתוב בהלכות הרב ז"ל מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור ואנן לא סבירא וכו'.

אמר אברהם: **בהדי תרגומא דסבי למה ליה.** ורב אחא ז"ל [שאליתות פרשת וארא] תרגמה כגון **שעלתה לבה טינא על אהבת אדם דאמרינן** [סנהדרין דף עה א] **תמות ואל תעבור.** ויש דוגמת זה במסכת סנהדרין [שם]. והוא דקדק ביהרג ואל יעבור, והלא אין קושי אלא [ל]דעת [יבמות דף נג ב] ופירשה גם כן במי שעלה בלבו טינא שימות ולא יעבור.

חידושי הרמב"ן מסכת כתובות דף ג עמוד ב

איכא דקשיא ליה והא דינא הוא דתהרג ואל תעבור דהא פרהסיא הוא ושעת השמד היא, ואיכא למימר להנאת עצמן היא ואפילו בשעת השמד נמי תעבור ואל תהרג דהא ודאי הנאת עצמן הוא דמדלא גזרי תיהרג וגזרי תבעל אלמא אינהו גופייהו להנאת עצמן מתכוונים ואפילו בשעת השמד שרי, ושלא כדברי הראב"ד שאמר כל בשעת השמד אפילו להנאת עצמן תהרג ואל תעבור, ואפשר שכל בשעת השמד אפילו להנאת עצמן אסור כדי שלא יהיו המצות בזויות בעיניהם וקלות לבטלם מאחר שהם גוזרים שמד לבטל מצוותינו אבל כאן כיון שכל עיקרה לא גזרו אלא להנאת עצמן אינו שמד, ואין זה נכון.

הלכה א:

כל א בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו **יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.**

הלכה ב:

במה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים ב וגלוי עריות ושפיכת דמים, אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג, ג יהרג ואל יעבור, במה דברים אמורים בזמן שהעובד כוכבים מתכוין להנאת עצמו, כגון שאנוס לבנות לו ביתו בשבת או לבשל לו תבשילו, או אנוס אשה לבועלה וכיוצא בזה, אבל אם נתכוין להעבירו על המצות בלבד, אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל יעבור ואל יהרג, ואם אנוס להעבירו בעשרה מישראל יהרג ואל יעבור, ואפילו לא נתכוין להעבירו אלא על מצוה משאר מצות בלבד.

הלכה ג:

וכל הדברים האלו שלא בשעת הגזרה ד אבל בשעת הגזרה והוא שיעמוד מלך רשע כנבוכדנצר וחביריו ויגזור גזרה על ישראל לבטל דתם או מצוה מן המצות, יהרג ואל יעבור אפילו על אחת משאר מצות בין נאנס בתוך עשרה בין נאנס בינו לבין עובדי כוכבים ה.

הלכה ד:

כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את השם ברבים כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי עקיבא וחביריו, ואלו הן הרוגי מלכות שאין מעלה על מעלתן, ועליהן נאמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, ועליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים ובטל מצות עשה שהיא קידוש השם ועבר על מצות לא תעשה שהיא חלול השם, ואעפ"כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין אפילו הרג באונס, שאין מלקין וממיתין אלא לעובר ברצונו ובעדים והתראה שנאמר בנותן מזרעו למולך ונתתי אני את פני באיש ההוא מפי השמועה למדו ההוא לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה, ומה אם עבודת כוכבים שהיא חמורה מן הכל העובד אותה באונס אינו חייב כרת ואין צריך לומר מיתת בית דין, קל וחומר לשאר מצות האמורות בתורה, ובעריות הוא אומר ולנערה לא תעשה דבר, אבל אם יכול למלט נפשו ולברוח מתחת יד המלך הרשע ואינו עושה הנה הוא ככלב שב על קיאו, והוא נקרא עובד עבודת כוכבים במזיד והוא נטרד מן העולם הבא ויורד למדרגה התחתונה של גיהנם.

איגרת השמד

והמין הרביעי מענין זה השמד בין השמדות ומה שראוי לאדם שיעשה בו. דע שכל השמדות שהיו בזמן החכמים היו מצווים בהם לעבור על המצוות, והיתה במ עשית מעשה, כמו שאמרו בתלמוד, שלא יתעסקו בתורה ולא ימולו את בניהם או שיבעלו את נשותיהם נדות. ואולם זה השמד לא יתחייב עשית מעשה, זולת הדבור בלבד, ואם ירצה אדם לקיים תרי"ג מצוות בסתר יקיים, ואין אשם לו אלא אם הקרה עצמו בלא אונס שיחלל שבת, והוא אינו בכך אנוס, כי זה האונס אינו מחייב לשום אדם מעשה, אלא הדבור בלבד, וכבר נתאמת אצלם שאין אנחנו מאמינים באותו הדבור, ואינו בפי האומרו רק להנצל מן המלך כדי להפיס דעתו בדבורים מן הדבור, וכל מי שנהרג כדי שלא יודה בשליחות אותו האיש לא יאמר עליו אלא שעשה הישר והטוב, ויש לו שכר גדול לפני השם, ומעלתו במעלה עליונה, כי הוא מסר עצמו לקדושת השם יתברך ויתעלה, אבל מי שבא לישראל אותנו: אם יהרג או יודה? אומרים לו שיודה ולא יהרג, אבל לא יעמוד במלכות אותו המלך, אלא ישב בביתו עד שיצא אם הוא צריך, ומעשה ידיו יעשה בסתר, כי מעולם לא נשמע כמו זה השמד הנפלא שאין כופים בו כי אם על הדבור בלבד, ולא יראה מדברי רבותינו זכרונם לברכה שיאמרו: יהרג ואל יעבור ואל יאמר דבר אחד שאין בו מעשה, אבל יהרג כי אשר יחיבוהו לעשות מעשה או על דבר שהוא מוזהר עליו.

גהות מיימוניות הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ג

[ד] ואמרינן בגמרא ברדיפת הדת אפילו ערקתא דמסאנא אסור לשנויי ויהרג ואל יעבור. פירוש רצועות מנעל שנהגו ישראל לשנותן משל עובדי כוכבים משום צניעות ומנהג יהדות. ומכאן כתב ר"ם שאפילו אינה מצוה אלא מנהג רק שהונהג לתרבות ויהדות אם יעברנו נראה כעובר מצוה ועוקרה ויהרג ואל יעבור...

כסף משנה הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ד

[ד] כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. סובר רבינו שכשאמרו בגמרא יעבור ואל יהרג פירוש צריך לעבור כדי שלא יהרג. אבל שלמים וכן רבים סוברים דאם נהרג ולא עבר צדקה תחשב לו. ונראה שמפרשים יעבור ואל יהרג הרשות בידו לעבור כדי שלא יהרג. וכתב בנימוקי יוסף דאפילו לפי סברת רבינו אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם ולמדו ליראה את השם ולא יהבו בכל לבם:

לחם משנה הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ד

[ד] כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. וא"ת מה יעשה רבינו לההיא דאלישע בעל הכנפים דכתב הר"ן בפרק במה טומנין דע"כ כיון שהן יכולין לבטלה ממנו על כרחו יעבור ואל יהרג דאל"כ שעת הגזרה הוה והיכי נטלן מראשו אלא שודאי דפטור הוא וא"כ היכי מסר נפשו אלישע ולא מצא הר"ן תירוץ לזה אלא משום מדת חסידות אבל רבינו שסובר דמתחייב בנפשו אם כן איך עשה כן אלישע. וי"ל דרבינו סובר כי אלישע היה חייב למסור עצמו ולא ס"ל כתירוצא דהר"ן דמשום דיכולין לבטלה ממנו תבטל. אי נמי כיון שהיא מצות עשה דהא ר' חנינא בן תרדיון מסר נפשו כדי לעסוק בתורה כדהקשה עליו הרב בית יוסף אף על גב דבכולהו יתירץ הר"ן כמו שתירץ באלישע מ"מ רבינו לא ס"ל הכי אלא דלדידיה ליכא מדת חסידות בהא וכולהו מסרי נפשייהו משום דמחייבי דלית ליה חלוקה דהר"ן. וכ"ת אלישע היכי נטלן מראשו הא שעת הגזרה הוה והוא היה גוף נקי וחייב בהם כדהקשה הר"ן וי"ל דשאני התם דכבר קיים מצות תפילין באותו היום וכדתירץ הרב"י. וא"ת מה יעשה לההיא דדניאל שהביא הר"ן ז"ל שמסר עצמו על תפלה דרבנן דאע"ג דמ"ע להתפלל בכל יום מ"מ תלתא זמני הוה דרבנן ואולי י"ל דשאני התם שהיה עושה בתוך ביתו בצנעה והיה סבור להמלט ולא היה מסכן עצמו בכך:

משנה למלך הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ד

[ד] כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו. (א"ה זו היא שיטתו של הר"מ אבל שלמים וכן רבים ס"ל דרשאי להחמיר על עצמו וזה הוא דעת התוספות פרק אין מעמידין דף כ"ז ד"ה יכול. ולענין בן נח נחלקו האחרונים אם רשאי להחמיר או לא ונתבאר פלוגתא זו בדרשות הרב המחבר ז"ל הנקרא פרשת דרכים יע"ש בדרך האתרים דרוש שני (דף ו' ע"ב). וראיתי להתוספות סוף פרק בן סורר שכתבו וההיא עובדא דשלהי יבמות דא"ל כותי לישראל קטול אספסתא ואי לא קטילנא לך כדקטילנא לפ' דא"ל בשל לי קדרה בשבתא ולא בשיל וקטילתיה שמא לא היה בקי בהלכה דמן הדין לא היה לו למסור עצמו כו'. וק"ל אמאי לא קאמרי דרצה להחמיר על עצמו דלפי שיטתם ה"ז משובח. ונראה דמכאן סיעתא למ"ש ר' ירוחם נ"ח דאם הכותי מכיון להנאת עצמו אסור להחמיר וכן פסק מר"ן סי' קנ"ז יע"ש וכתב הש"ך שם בשם הב"ח דאפילו בפרהסיא אינו רשאי למסור עצמו כיון דאין הכותי מתכוין אלא להנאת עצמו אבל הפרישה ס"ל דבפרהסיא רשאי יע"ש ומדברי התוספות הנזכר מוכח כדברי הב"ח ומש"ה הוכרחו לומר דלא היה בקי בהלכה ודוק):

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף מט עמוד א

מאי טעמא אביי אמר שלא יפיח בהם. פי' למאי הלכתא בעי' כאלישע וכי כל מי שאינו צדיק גמור כמותו לא יניח תפילין, אמר אביי לא לענין חסידותו אלא לענין זריזותו וזהירותו דאיהו אדם גדול וזריז בהן היה שהרי נעשה לו נס גדול כזה, ורבא אמר שלא יישן בהם אחת שינת קבע ואחת שינת ארעי, ואף על גב דבמס' סוכה איפליגו בהא מלתא תנאי, אדרבא דהוא בתרא סמכי' זהו כדעת רבינו הגדול ז"ל שהשמיטן לאותן ברייתות שבפ' הישן ולא כתבן בהלכות תפילין, ואי קשיא אלישע שהיה גוף נקי למה נטלן מראשו והא בשעת שמד אפי' אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור (סנהדרין ע"ד ב'). ה"מ לעבור על מצות לא תעשה אבל אם גזרו לבטל מצות עשה ודאי תבטל ואל יהרג דשב ואל תעשה שאני, ועוד שהן יכולין לבטל על כרחו שיניחוהו בבית האסורין וממילא תבטל, ואף על פי שהיה מניחן שמא היה סבור שלא יראהו אדם או שהיה מוסר עצמו למיתה שלא לבטל מעליו מלכות שמים, ורשאי הוא בכך ואינו כמתחייב בנפשו אף על פי שאמרו יבטל ואל יהרג, שכל מצוה שהחזיקו בה ישראל בשעת השמד נוטלין עליה שכר הרבה ועדיין מוחזקת בידם, ואמרו בהגדה בב"ר מה לך יוצא ליוסקל על שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב על שנטלתי את הלולב וכו', וכן מצינו בדניאל שמסר עצמו למיתה על התפלה שהיא מצות עשה דרבנן.

תורת האדם שער המיחוש - ענין הסכנה

ולא מבעיא היכא דאתי גוי ובעי לעבורי לישראל אמצות, אלא אפי' להנאתו של מעביר אסור, דהא עצי אשירה להתרפאות בהם ליכא דבעי לעבורי מילתא, וחולה להנאת עצמו ולרפואתו קעביד ואפ"ה אסור. וכן המעלה לבו טינא הנאת עצמו ופקוח נפש הוא ואפ"ה אסור. ואמרי' (קידושין מ' א') רב כהנא תבעתיה ההיא מטרוניתא סלק לאיגרא ואפיל נפשיה מאיגרא לארעא, ור' צדוק נמי תבעתיה ההיא מטרוניתא, וכולהו סכיני נפשייהו ומייתו גופייהו לקטלא, ואי ס"ד להנאת עצמו של גוי מותר היכי מסכיני נפשייהו, וכי חולה שיש בו סכנה ואמרו בקיאים לחלל עליו את השבת מדת חסידות היא לו שימנע עצמו מלחלל, אינו אלא שופך דמים כדאמרן (ירושלמי פ"ח ה"ה) הזריז משובח והנשאל מגונה והשואל שופך דמים, וכל שכן המונע עצמו שמתחייב בנפשו. אלא ש"מ ג' עבירות חמורות הללו לעולם אסור ואפי' להנאה. ואשכחן נמי במרדכי דסיכין נפשיה וכל ישר' לגבי המן משום דנעבד הוה, והתם להנאת עצמו ולכבודו הוא כד' גדל המלך אחשורוש את המן וכת' וכל עבדי המלך כורעים ומשתחוים להמן.

ספר חסידים (מרגליות) סימן תשפז

הנה מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל ולא היה פוסק בשביל ההגמון הרי אם אדם מחמיר על עצמו בתפלה אע"פ שמסתכן בנפשו בטוב עושה, כמו שעשה דניאל אע"פ שגזר המלך שלא יתפללו וכן אמרו אפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק.

ר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף כב עמוד ב

ומקשו הכא אלישע שהיה לו גוף נקי היאך נטלן מראשו והא קי"ל בפ' בן סורר עד: דבשעת הגזרה אפי' אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור וי"ל דה"מ לעבור על מצות ל"ת אבל (לא) גזרו לבטל מצות עשה כיון שאינו עובר בידים [מותר] ועוד שהן יכולין לבטלה ממנו ע"כ שיניחהו בבית האסורין ותיבטל מאליה הילכך תיבטל ואל יהרג וא"ת אם כן היכי מסר נפשיה ומנח כיון שאינו מחויב בדבר נמצא מתחייב בנפשו יש לומר שאע"פ שאינו מחויב ליהרג על קיומיה אפ"ה רשאי למסור נפשו עליה ומקבל שכר שכל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת הגזרה מוחזקת בידם ומקבלין עליה שכר הרבה ובב"ר מה לך יוצא לסיקל על שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב על שנטלתי את הלולב וכן מצינו בדניאל שמסר עצמו על התפ' שהיא דרבנן:

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף מט עמוד א

כיון שהגיע אצלו נטלם מראשו ואחזן בידו. יש מקשים והלא שעת השמד היה וקי"ל בסנהדרין (ע"ד ב') דאפי' אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור כל שכן על מצוה גדולה כזו, **ומסתברא דלא קשיא דהא מצות תפילין בחיוב תורה אינו אלא בשעה שמקבל עליו עול מלכות שמים, ולהניח כל היום הוא מדת חסידות, וכיון שכן לא היה יכול למסור עצמו עליהם על שאר היום, ומורינו הרב ז"ל היה אומר בשם רבינו הגדול ז"ל [ש]לא אמרו יהרג ואל יעבור אלא על ביטול מצות לא תעשה שהרי יש בידו ליהרג ולא יעשה, אבל על מצות עשה שאומרים לו שב ואל תעשה לא יהרג על זה שהרי הדבר בידו לכופ אותו שלא יעשה, והוא ליה באותה שעה כמו שאמרו (סנהדרין ע"ד ב') אסתר קרקע עולם היתה, **ודניאל שמסר עצמו על התפלה לפני משורת הדין היה עושה לפי שהיה הדור פרוץ ויפרצו לעבור בשאר מצוות לא תעשה, וטעם נכון הוא זה, ובסנה' הארכת' בזה בס"ד.****

ספר מגן אבות (למאירי) ענין יט

...ועוד יש לי לומר וכן שנראה לי עקר שלא נאמר הנאת עצמן שרי, אלא במי שראוי לחלק בין הנאת עצמו לכוונת העברה מתורתו, והיינו גוי הבא לאנוסת ישראל כי ההיא (שם) דקטול אספסתא ושדי בנהרא וקטול אספסתא ושדי לחיותא. וכן ההיא דחנן חייטא דאמר ליה חד לגיון אכול נבלתה ואי לא קטילנא לך. וכן ההיא דאסתר אצל אחשוורוש, וכן צלמו של נבוכדנצר וכן ההיא קוקי ורימונקי אבל כל שבישראל אצל חבריו כשהאחד מגזם לחברו או ישראל בעצמו כשמסתכן מחמת החולי אינם בכלל, שהכל בכלל העברה הוא, אחר שהם מצווים על קדושת השם מדכתי' ואהבת וגו'. וכן בערה מקראי דנערה המאורסה, ושפ"ד מן הסברא, ואין לחלק בהם כלל בין להנאת עצמם בין לכוונת העברת דתו שהרי שניהם בכלל הדת ואין הענין בלא כונת העברה, הא כל שבגוי לישראל יש לחלק ביניהם בין כונת העברה להנאת עצמן. והדברים ברורים אלא שנשארה להרב מעט ראייה ממעשה דרב כהנא האמור בראשון של קידושין (מ' א) דתבעתיה ההיא מטרוניתא וסלק לאיגרא ונפל ומית ואמר הרב ז"ל דאיכא /דליכא/ למימר דלפנים משורת הדין עבד שאין ראוי למסור עצמו למיתה לפמשה"ד והעושה כן עבירה גדולה בידו דכתי' אך את דמכם לנפשתיכם אדרוש וגו'. (בראשית ט' ה'). **וכבוד הרב במקומו מונח, דכל שבקדוש השם אין עבירה בעשיית לפנים משורת הדין אף על פי שאינו מחוייב בכך, אדרבה יש לו בכך שבח מרובה. וכדאיתמר התם עליהו גבורי כח עושי דברו, וכן בר"ע מצינו (עירובין כ"א א) שאמר מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חברי. וכן כמה גדולים וקדושים שמסרו עצמם על קודשת /קדושת/ השם אשריהם ואשרי חלקם.**

נימוקי יוסף מסכת סנהדרין דף יז עמוד ב

קרקע עולם היא... והוא דאמרינן קרקע עולם לפי שיכולין לכופ אותה על כך בע"כ ובכי הא אין לה למסור עצמה למיתה שהרי אפשר שאפילו תמסור עצמה יכופו אותה לדבר עבירה ובכי האי גוונא שרי ואפילו בשלשה עבירות חמורות דאי לא למאן דאמר [שם] אל תקרי לבת אלא לבית דאשת איש היתה אמאי לא מסרה עצמה למיתה על כך וליכא למימר דמשום דלהנאת עצמו הוא שרי דבג' עבירות הללו לא שרי משום הנאת עצמן כדאמרינן גבי העלה לבו טינא לקמן אלא ודאי משום דקרקע עולם היא לא מסרה עצמה למיתה וה"ה לכל דבר שבידיהם להעביר בעל כרחנו שאין לנו למסור עצמנו למיתה בשב ואל תעשה כגון אסתר ואפילו בשעת השמד כדאמרינן [שבת דף מט א] גבי אלישע בעל כנפים שנטל תפילין מראשו כשראה קסודור ושעת השמד היתה ואעפ"כ נטלם הוא לפי שהיה בידם להעביר:

נימוקי יוסף מסכת סנהדרין דף יח עמוד א

...וכל היכא דאמרי' יעבור ואל יהרג אין לו למסור עצמו למיתה על קדושת השם ואם מסר הרי זה מתחייב בנפשו אבל אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם לאהבו בכל לבם והיינו דאמרינן [פסחים דף נג ב] מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו את עצמן לכבשן האש פירוש ולא השתחוו לצלם שהרי לאו ע"ז היתה אלא אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא אלא מתוך שהיו רובן טועין וסבורים שהיתה ע"ז היה קדוש השם במה שעשאו ואמרינן נמי במדרש מה לך יוצא לסיקל שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב שנטלתי את הלולב דמשמע שהיו מוסרין עצמן על קדושת השם לפני משורת הדין דודאי לא היו מחוייבין בכך אפילו בשעת הגזירה כיון שבידם להעביר ולבטלם אלא דאפ"ה היו נהרגין מפני שהיתה השעה צריכה לכך:

בית יוסף יורה דעה סימן קנז

...**ואם תאמר היכי אמרינן הכא דאפילו אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור והא אמרינן בפרק במה טומנין** (שבת מט.)
באלישע בעל כנפים שכשראהו קסדור אחד נטל תפילין מראשו והתם שעת השמד הוה תירץ הר"ן בפרק במה טומנין (כב: ד"ה ומקשו) **דלא אמרו יהרג ועל /ואל/ יעבור אלא לעבור על מצות לא תעשה אבל לא בגזרו לבטל מצות עשה כיון שאינו עובר בידיים ועוד שהם יכולים לבטל ממנו על כרחו שיניחו בבית האסורים ותבטל מאליה הילכך תבטל ואל יהרג עכ"ל וכן כתב נמוקי יוסף בסוף פרק בן סורר ומורה (יז:):**
ומ"ש רבינו על שאר עבירות שאם הוא בצינעא אם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי. הוא בדברי סמ"ק (סי' ג) ובדברי הר"ן בפרק במה טומנין (שם) **וכ"כ הרא"ש בפרק אין מעמידין (סי' ט) והביא ראה מהירושלמי (סנהדרין פ"ג סוף ה"ה) וכ"כ רבינו ירוחם (ני"ח ח"ג קסה ע"ד) אלא שכתב דהיינו כשהגוי מתכוין להעבירו אבל להנאתו נקרא חובל בעצמו. ודלא כהרמב"ם ז"ל שכתב בפ"ה מהלכות יסודי התורה (ה"ד) שהוא מתחייב בנפשו. ודברי הרמב"ן בספר תורת האדם (שער הסכנה ד"ה ולענין ע"א) נוטים לדברי הרמב"ם ז"ל. ונמוקי יוסף בסוף פרק בן סורר ומורה (יח.) כתב כדברי הרמב"ם ז"ל ומכל מקום כתב שאם הוא אדם גדול חסיד וירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם ליראה השם ולא יהוהו בכל לבם והיינו דאמרינן (פסחים נג:): מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו את עצמן לכבשן האש פירוש ולא השתחוו לצלם והרי לאו עבודה זרה היתה אלא אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא אלא מתוך שהיו רובן טועין וסבורים שהיתה עבודה זרה היה קידוש השם במה שעשו. ואמרינן נמי במדרש (ויק"ר פל"ב אות א) מה לך יוצא ליסקל שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב שנטלתי את הלולב דמשמע שהיו מוסרין עצמם על קדושת השם לפני משורת הדין דודאי לא היו מחוייבין בכך אפילו בשעת השמד כיון שבידן להעביר ולבטלם אלא דאפילו הכי היו נהרגין מפני שהיתה השעת צריכה לכך: והא דבשאר עבירות מפלגין בין בשעת השמד לשלא בשעת השמד ובין בצינעא לבפרהסיא ובין להנאת עצמן לשלא להנאת עצמן ובג' עבירות לא מפלגין ביניהו כתוב בנמוקי יוסף (סנהדרין יז סוע"ב) דטעמא משום דהני לאו משום חילול השם הוא דאסירי אלא מפני חומר עצמן הילכך בכל ענין אסירי. וכן כתב הר"ן במסכת יומא (ג: ד"ה חוץ) בשם הרמב"ן (מלחמות סנהדרין יח.) ובפרק כל שעה (ו. ד"ה חוץ) כתב שהר"ה (סנהדרין שם) סובר דבגילוי עריות כל היכא דאין הגוי מתכוין אלא להנאת עצמו לא אמרינן תהרג ואל תעבור ושאחרים הקשו עליו וכתבו כסברת הרמב"ן ז"ל וכן דעת רבינו וכן נראה מדברי הרמב"ם בפ"ה מהלכות יסודי התורה (ה"ב): אהא דמקשינן והא אסתר פרהסיא הואי כתוב בנמוקי יוסף (שם) הא דלא מקשה והא אסתר שעת השמד הוה משום דלא מיקרי שעת השמד אלא כשהגזירה מיוחדת באומה אחת לבד אבל אחשוורוש לא על ישראל בלבד גזר אלא על כל מדינות מלכותו: ויש לתמוה על רבינו למה גבי שעת השמד כתב דאפילו על מנהג בעלמא שנהגו יהרג ואל יעבור ולא כתב כן גבי שלא בשעת השמד בפרהסיא דהא בה נמי איתמר אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור וכי פירשו בגמרא מאי מצוה קלה ערקתא דמסאנא עלה נמי קאי ואפשר לומר דמאחר שלא בשעת השמד דפרהסיא שוה לשעת השמד לענין יהרג ואל יעבור סמך על מה שכתב גבי שעת השמד דאפילו על מנהג בעלמא יהרג ואל יעבור דממילא משמע דהוא הדין לשלא בשעת השמד בפרהסיא: והרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות יסודי התורה (שם) כתב אפילו לא נתכוין להעבירו אלא על מצוה משאר מצות ולא הזכיר ערקתא דמסאנא כלל לא גבי שעת השמד ולא גבי פרהסיא ואפשר שהוא ז"ל היה מפרש ערקתא דמסאנא כמו שפירש הר"ף שהיו רצועות ישראל משונות כדי שלא ילבשו מלבוש נכרי שזו מצות לא תעשה היא כמו שכתב בפ"א מהלכות עבודה זרה (ה"א) שאין מדמין לגוים לא במלבוש ולא בשער שנאמר (ויקרא כ כג) ולא תלכו בחוקות הגוים: כתבו התוספות (ד"ה אף, ובסנהדרין עד: ד"ה והא) והר"ן (ו. ד"ה חוץ וד"ה וקשה) בפרק כל שעה (כה:): דהא דאמרינן דבגילוי עריות יהרג ואל יעבור דוקא הבעל אבל היא תבעל ואל תהרג דקרקע עולם היא כדאמרינן גבי אסתר ומיהו לעשות מעשה כגון שאומרים לה להביא ערוה עליה תהרג ואל תעשה מעשה והאיש אפילו אומרים לו הנח לתקוע אותך בערוה יהרג ואל יעבור דלא מצי למימר לא עבידנא מעשה דאין קישוי אלא לדעת ומה שהוא מתקשה הוי מעשה. והיכא שהיה כבר מקושה שידוע שלא יתקשה עוד כתבו התוספות בר"פ הבא על יבמתו (יבמות נג: ד"ה אין) דאינו חייב למסור עצמו כיון דלא עביד מעשה: וכתבו עוד דהא דבשפיכות דמים יהרג ואל יעבור דוקא כשאומרים לו להרוג בידיים אבל אם אומרים לו הנח לזרוק עצמך על התינוק ויתמעך אינו חייב למסור עצמו: [בדק הבית] וכתוב בארחות חיים (סי' ד הל' אהבת השם אות א) בבראשית רבה (פרשה לד אות יג) דורש ואך את דמכם לנפשתיכם וגו' (בראשית ט ה) אזהרה לחונק את נפשו יכול אפילו כחנניה מישאל ועזריה תלמוד לומר אך פירוש שבשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג את עצמו אם הוא ירא שלא יוכל לעמוד בניסיון וכן יכול אפילו כשאול בן קיש (שמואל א לא ד) שאם ירא שמא יעשו לו יסורים קשים שיכול למסור עצמו למיתה תלמוד לומר אך. ומכאן מביאין ראה השוחטים התינוקות בשעת השמד ויש אסורים ומפרשים הך תלמוד לומר אך שאינו יכול להרוג עצמו וחנניה מישאל ועזריה מסרו עצמם ביד אחרים אבל הם לא פגעו בעצמם ושאלו בן קיש שלא ברצון חכמים עשה. ומעשה ברב אחד ששחט תינוקות הרבה בשעת השמד שירא שיעבירום על דת והיה עמו רב אחר וכעס עליו וקראו רוצח והוא לא חש לדבריו ואמר הרב המונע אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה וכן היה שתפשוהו גוים והיו פושטים עורו ונותנין חול בין העור והבשר ואח"כ נתבטלה הגזרה ואם לא שחט אותם אפשר שהיו ניצולים ולא היו הורגים אותם. וז"ל רבינו ירוחם (ני"ח ח"ג קסה ע"ד) כתבו הפסקנים אם רוצה להחמיר על עצמו ליהרג בצינעא על שאר מצות רשאי ואינו נקרא חובל בעצמו וכן בירושלמי (שביעית פ"ד ה"ב) ודוקא שהגוי מתכוין להעבירו אבל להנאתו נקרא חובל בעצמו והא דאמרינן בגילוי עריות הוא הדין גוי הבא על בת ישראל דאינו מתכוין אלא להנאתו ולא להעבירה וכן ישראל הבא על הגויה ויש אומרים דגוי הבא על בת ישראל לא מטעם עריות נגעו בה דאינה עושה מעשה אלא מטעם אם הוא בפרהסיא וכן פירש רבינו תם בההיא דאסתר קרקע עולם היתה ואינה מצוה ליהרג. וכמה**

פרהסיא עשרה בני אדם [עד כאן]: וכתב הר"ן במסכת יומא (שם) בשם הרמב"ן (מלחמות שם) דגוי הבא על בת ישראל לאו בכלל גילוי עריות הוא דאי בזנות גזרת בית דין של שם הוא (ע"ז לו: ו) ואי דרך חתנות מלא תחתן במ (דברים ז ג) נפקא דמשאר עבירות היא ולא הוי בכלל גילוי עריות אלא אשת איש בישראל אי נמי ישראל הבא על הגויה דמחייבי מיתות הוא דהא קנאים פוגעים בו ומחייבי כריתות נמי קא חשיב (סנהדרין פב). דהא אדכריה רב לגמריה יכרת יי' לאיש אשר יעשנה וכו' (מלאכי ב יב) ובהכי ניחא הא דמשני רבא אאסתר הנאת עצמו שאני וצריך לומר דלית ליה דרשה (מגילה יג.) דאל תיקרי לבת אלא לבית דלא הוה בה אלא איסורא דגוי הבא על בת ישראל דלאו גילוי עריות הוא אלא משאר מצות וכיון דלא הוה בה איסור דגילוי עריות כל שאין הגוי מתכוין אלא להנאת עצמו שרי וכן נראה שהוא דעת רבינו תם בפ"ק דכתובות (ג: ד"ה ולדרוש) ופרק בן סורר (עד: ד"ה והא) וכו"כ המרדכי שם (סנהדרין סי' תשכ) בשמו. ונראה שלזה נתכוין רש"י שפירש על מאי דפריך והא אסתר פרהסיא הוה ונבעלה לגוי ולא מסרה נפשה נפשתיא ונבעלה לגוי ולא מסרה נפשה דאם כן לא הוה מתרץ רבא מידי דכיון דג"ע היא אפילו מתכוין הגוי להנאת עצמו הוה לה למימסר נפשה: כתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות יסודי התורה (ה"ד) כל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את השם ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים וביטל מצות עשה שהיא קדוש השם ועבר על מצות לא תעשה שהיא חלול השם ואעפ"כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו ב"ד אפילו הרג באונס שאין מלקין וממיתין אלא לעובר ברצונו ובעדים והתראה שנאמר בנותן מזרעו למולך (ויקרא כ ו) ונתתי אני את פני באיש ההוא מפי השמועה למדו ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה ומה אם עבודה זרה שהיא חמורה מן הכל העובד אותה באונס אינו חייב כרת ואין צריך לומר מיתת ב"ד קל וחומר לשאר מצות האמורות בתורה ובעריות הוא אומר (דברים כב כו) ולנערה לא תעשה דבר אבל אם יכול למלט נפשו ולברוח מתחת יד המלך הרשע ואינו עושה הנה הוא ככלב שב על קיאו (משלי כו יא) והוא נקרא עובד עבודה זרה במזיד והוא נטרד מן העולם הבא ויורד למדרגה התחתונה של גיהנום: גרסינן בסוף פרק בן סורר ומורה (עה.) מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ובאו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל אמרו לו חכמים ימות ואל תבעל לו. תעמוד לפניו ערומה ימות ולא תעמוד לפניו ערומה. תספר עמו מאחורי הגדר ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ור' שמואל בר נחמני חד אמר אשת איש היתה וחד אמר פנויה היתה בשלמא למ"ד אשת איש היתה שפיר אלא למ"ד פנויה היתה מאי כולי האי רב פפא אמר משום פגם משפחה רב אחא בריה דרב איקא אמר כדי שלא יהא בנות ישראל פרוצות בעריות ולינסבה מינסב לא מיייתה דעתיה כדרכי יצחק דא"ר יצחק מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה שנאמר (משלי ט יז) מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. והרמב"ם פסק בפ"ה מהלכות יסודי התורה (ה"ט) כמ"ד פנויה ואע"ג דפלוגתא היא וספק נפשות להקל נראה שטעמו משום דשב ואל תעשה הוא שלא לספר עמה ותו דכיון דחזינן דרב פפא ורב אחא דאמוראי בתראי נינהו יהבי בה טעמא אלמא הכי סבירא להו: תנן בפ"ח דתרומות (מי"ב) נשים שאמרו להן גוים תנו לנו אחת מכם ונטמאה וכו' וגרסינן עלה בירושלמי (סוף ה"ד) תני סיעת בני אדם שהיו מהלכים בדרך ופגעו בהן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם אפילו כולם נהרגים לא ימסרו נפש אחת מישראל יחדו להם אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו ואל יהרגו אמר רבי שמעון בן לקיש והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי ורבי יוחנן אמר אע"פ שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי. ומשמע דהלכה כרבי יוחנן וכן נראה מדברי רבינו שמשון בפירוש המשנה ומדברי הר"ן במסכת יומא (ד. ד"ה ומיהו) וכתבו דהוא הדין לנשים שאמרו להן גוים תנו לנו אחת מכם ונטמאה וכו' שאם יחדו להם יתנו אותה ואל יטמאו כולן. אבל הרמב"ם בפ"ה מהלכות יסודי התורה (ה"ה) פסק כריש לקיש וצריך טעם למה דהא בכל דוכתא קיימא לן (יבמות לו.) הלכה כרבי יוחנן לגבי ר"ל. ואפשר דפשט לישנא כוותיה דריש לקיש דייקא טפי: וגרסינן תו בירושלמי (שם) עולא בר קסרי תבעתיה מלכותא ערק ואזל ליה ללוד גבי רבי יהושע בן לוי אתון ואקפון מדינתא אמרו להן אין לית אתון יהבין ליה לן אנו מחרבין מדינתא סלק גביה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה לון והוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עלוי ולא איתגלי וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי אמר ליה ולמסורות אני נגלה אמר ליה ולא משנה עשיתי אמר ליה וזהו משנת חסידים היא. משמע דאע"ג דמדינא שרי מכל מקום מדת חסידות הוא שלא לעשות כן ומפני כן כתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות יסודי התורה (ה"ה) שאם יחדו והוא חייב מיתה יתנוהו להם ואין מורין להם כן לכתחלה:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבודת כוכבים סימן קנז

(א) כל העבירות שבתורה, א' חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים, אם אומרים לו לאדם (ב) שיעבור עליהם או יהרג, ב' אם הוא בצנעה יעבור ואל יהרג. ג' ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג, א' רשאי, ב' אם העובד כוכבים (ג) מכיון להעבירו על דת. (הגה: ד' ואם יוכל להציל עצמו בכל אשר לו, צריך ליתן הכל ג' ולא יעבור (ד) לא תעשה. (ר"ן פרק לולב הגזול ורשב"א וראב"ד וריב"ש סימן שפ"ז). ה' >א' ובמקום שאמרו: כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס באותו עון, מכל מקום בדבר שיש סכנה אין צריך (ה) להוציא ממונו על זה. (מהרי"ו סימן קנ"ו/קנ"ז). (ו) ואם הוא בפרהסיא, ו' דהיינו ד' (ז) בפני עשרה מישראל, חייב ליהרג ולא יעבור ז' אם העובד כוכבים מכיון להעבירו על דת [ח] >ב' אפילו על ה' ערקתא דמסאנא (ב"י). אבל אם אינו מכיון אלא להנאתו, יעבור ולא יהרג. >ג' ואם הוא שעת הגזירה ו' (ט) על ישראל לבדם, (ב"י בשם נ"י), ז' אפילו אערקתא דמסאנא (פירוש רצועת המנעל) (ח) יהרג ואל יעבור. (הגה: ט) י' ודוקא אם רוצים להעבירו במצות לא תעשה, אבל אם גזרו גזרה >ד' שלא לקיים מצות עשה, אין צריך לקיימו ושיהרג (ר"ן פרק במה טומנין ונ"י פרק סורר ומורה). מיהו אם השעה צריכה לכך, ורוצה ליהרג ולקיימו, הרשות בידו (מהרי"ק שורש פ"ח/קל"ז/בשם הר"ן).

ש"ך יורה דעה סימן קנז ס"ק א

א רשאי - והב"ח פסק כהרמב"ם דכל מי שדינו לעבור ואל ייהרג ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו וכן דעת הב"י וכ"נ דעת הרמב"ן בס' תורת האדם ומביאו הר"ן פ' יה"כ ובהג"א ממהרי"ח רפ"ק דכתובות כתבו אם רוצה להחמיר על עצמו וליהרג היכא דקי"ל יעבור ואל ייהרג צ"ע אי שרי או לא ע"כ וכתב בת"ה סי' קצ"ט והיה נראה דבפלוגתא דרבוותא אזלין לקולא באיסור סכנת נפשות כדאמרינן בעלמא ספק נפשות להקל אמנם י"ל הכא דלענין קדוש השם שלא הקפידה התורה על איבוד נפשות מישראל לא ילפינן לה משאר ספיקות דלית בהו משום קידוש השם ונראה דלפי הענין ושרואין אנו כוונתו מורין לו עכ"ל, וכתוב בהגהת סמ"ק סי' ג' דאותן קדושים ששחטו עצמן שלא סמכו דעתם לעמוד בנסיון קדושים גמורים הם וראיה משאל ומביאו ב"ח וכ"כ בב"ה בשם א"ח מיהו כ' הא"ח שיש חולקים שאינו יכול להרוג את עצמו ע"ש שהאריך:

ביאור הגר"א יורה דעה סימן קנז ס"ק י

[נ] ודוקא כו'. דהרי אלישע בעל כנפים נטלן מראשו והטעם דהרי יכולין להעבירו בע"כ שיטלוהו מראשו וישיבוהו בבית האסורין וז"ש בסנהדרין שם קרקע עולם היא ור"ל שיכולין לכוף אותה בע"כ והקשה שם הר"ן היאך מסר עצמו אלישע בתחלה וכן דניאל בשביל התפלה וכן כל הנך שכ' לעיל במדרש ש"ט מה לך כו' ות' דרשאי להחמיר על עצמו למסור במקום שא"צ כמש"ל וכ"כ נ"י בסנהדרין שם על מש"ש דקרקע עולם כו' כנ"ל וכתב דאסור למסור עצמו במקום שא"צ והא דאלישע בעל כנפים וכן חנניה מישראל ועזריה ומדרש ש"ט הנ"ל היינו מפני שהיתה השעה צריכה לכך וכ"כ בד"מ משמו וז"ש כאן מיהו אם כו' וצ"ע שהרי בש"ע פסק שלא כדברי נ"י כמש"ל ואם ירצה כו' ולא הגיה שם כלום ודא ודא אחת היא:

מלבי"ם דניאל פרק ו פסוק יא

(יא) השאלות (יא - יב) למה מסר דניאל א"ע למיתה בשביל התפלה, וחי בהם כתיב, ומן הדין אינו מחויב למסור נפש רק על ע"א וג"ע וש"ד, בפרט שהיה יכול להתפלל בלחש שלא ירגיש אדם בו ורחמנא לבא בעי, ועכ"פ בחדר חשוך מוסגר שהחלונות אין מעכבים התפלה, ומלשון הכתוב מבואר שלא נשמר כלל, וכי לא ידע כי בנפשו הוא? ומז"ש כל קבל די הוה עבד מקדמת דנא, והלא היום כפשע בינו ובין המות?: ודניאל אף שידע שנרשם הכתב, נכנס לביתו וחלונות פתוחים לו בעלייתו נגד ירושלם, ושלוש פעמים ביום כרע על ברכיו והתפלל והודה לפני אלהיו כל עומת שהיה עושה לפני זאת, באר שאף שדניאל ידע מגזירה זאת, לא בטל תפלותיו ג' פעמים ביום ולא התחבא להתפלל בבית אחר שלא ידעו היכן הוא, או בביתו במקום מוצנע, רק נכנס לביתו ועלה אל העליה שהיו חלונותיה פתוחים לצד דרום שהוא לצד ירושלים, והתפלל בכריעה, בענין שכל השכנים יכלו לראות דרך החלונות הפתוחים שהוא כורע על ברכיו ומתפלל, אולם למה עשה כן, והלא לא היה מחויב למסור נפשו בעבור מ"ע, בפרט לדעת הרמב"ן שתפלה דרבנן, והמלך לא נתכוין להעביר על דת, ולמה הכניס את עצמו בסכנה זו, מפרש כל קבל די הוה עביד מן קדמת דנא, ר"ל שדת המלך לא היה להעביר על דת, ולמנוע שום אדם מעשות חובתו המצווה עליו מאת ה', וטעם הגזרה לא היה רק שמי שירצה לבקש בקשה חדשה פרטית יבקשנה מן המלך והוא יעשה בקשתו, וא"צ לבקש מאלהים ואדם, אבל אין בכלל זה התפלה התמידית שאינו מבקש בקשה חדשה רק מודה לה' ומשבח ומתפלל עניני הכלל, כמו על החיים ועל סליחת עון וכדומה, שאין זה ענין אל המלך כלל, זה לא היה בכלל הדת לפי התכלית שניתן הדת הזה שהיה ענינו להגיד שהמלך מוכן למלאות בקשת כל שואל, וז"ש אחר שנודע לכל שדניאל מתפלל תפלה כזאת בכל יום שלשה פעמים תמיד מצד דתו, ועל זה אינו מוזהר מן המלך שלא כיון לזה כלל לבטל מצוה ולהעביר איש ממצות אלהיו ובהגזרה כתוב די לא יבעא בעו, דהיינו שלא לבקש בקשה, ובדניאל כתוב מצלא ומוודה, והבדל גדול יש בין מתפלל ובין מבקש, שהתפלה לא תהיה רק לאלהים, ולא נמצא מאדם לאדם בשום מקום ששופך נפשו להשם לבד, וזה אינו כלל בכלל הפקודה, ועל זה בטח דניאל ולא התיירא:

ר' חיים הלוי הלכות יסודי התורה פרק ה

הלכה א

כשיעמוד נכרי ויאנס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל ייהרג וכו' בד"א בשאר מצות חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג ייהרג ואל יעבור עכ"ל. והוא בסוגיא דסנהדרין דף ע"ד [ע"א] אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק נמנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרים לו לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל ייהרג חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים וכו', עבודה זרה כר"א דתניא ר"א אומר ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך וכו', גילוי עריות ושפיכות דמים כדרבי דתניא רבי אומר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה וכו' ומקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח ייהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור, ורוצח גופיה מנלן סברא הוא וכו' מי יימר דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהאי גברא סומק טפי. ושם בסוגיא עוד לא אמרו אלא בצינעה אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה ייהרג ואל יעבור וכו', והא אסתר פרהסיא הואי, אמר אביי אסתר קרקע עולם היתה, רבא אמר הנאת עצמן שאני. ובתוס' שם הקשו דתיפוק ליה דאסתר בכלל עריות הואי וכמבואר במגילה (דף ט"ז) [דף ט"ו ע"א] כאשר אבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך, ותירצו דאי משום עריות כו"ע ס"ל דמהני טעמא דקרקע עולם לענין דלא מיחייב למסור עצמה משום עריות, דהא מרוצח קא ילפינן לה, ורוצח גופיה כי מיחייב למסור עצמו הני מילי קודם שיהרוג בידיים, אבל היכא דלא עביד מעשה כגון שמשליכין אותו על התינוק ונתמערך מסתברא שאינו חייב למסור עצמו, דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי דלמא דמא דידי סומק טפי כיון דלא עביד מעשה. והרמב"ם דסתם ולא הזכיר כלל הך דקרקע עולם משמע דחולק ע"ז וס"ל דבכל גווני ייהרג ואל יעבור בגילוי עריות, וכבר

נחלקו הראשונים בזה וכמבואר בבעל המאור ובמלחמות שם, עיי"ש דס"ל דאסתר לא הואי עריות כלל, דהך סוגיא ס"ל דהיתה פנויה, או דביאת נכרי לא חשיבא בכלל עריות וכשיטת ר"ת בתוס' שם. וע"כ זהו שסתם הרמב"ם דבעריות מיהא בכל גווי תהרג ואל תעבור. אלא דצ"ע דהרי התוס' הוכיחו מרוצח דהיכא דהוי שב ואל תעשה אינו מחויב למסור עצמו ולמה פסק דבכל גווי תהרג ואל תעבור. וי"ל דכיון דברציחה גופא הא דחלוק שב ואל תעשה ממעשה בידיים הלא אין זה משום חומר דמעשה בידיים, ורק דכיון דשני הנפשות שקולות הן ע"כ צריך להיות שב ואל תעשה, ודינו כשני רציחות שאין דוחות זה את זה דדינו בשב ואל תעשה, וע"כ לא שייך זאת בעריות דנימא דפקוח נפשו שקול כעריות, וכיון דילפינן מרוצח בעיקר הדין דאינו נדחה בפני פקוח נפש ממילא הדר דינא דשב ואל תעשה ומעשה בידיים שוין ובכל גווי תהרג ואל תעבור. וי"ל עוד, דהנה צ"ע בדברי התוס' דמאי ענין נערה המאורסה למי שמשליכין אותו על התינוק ונתמערך, דהתם איהו לא הוי רוצח כלל ולא עבר על שפיכות דמים, דהא לא הוי רק כאבן ועץ ביד הרוצח שמשליך אותו, דמי שמשליך אותו הוא הרוצח, ולהכי לא חייב למסור את עצמו, משא"כ בנערה המאורסה אף דלא קעבדה מעשה, מ"מ הרי היא עוברת על גילוי עריות, ולהכי שפיר הדין נותן דתהרג ואל תעבור. ונראה דכוונת התוס' כך היא, דכיון דרוצח הוא מסברא דמאי חזית דדמא דידך וכו', א"כ הא גם אם הוה משכחין דיהא בזה דין רוצח ורק דלא ליעבד מעשה ג"כ לא היה חייב למסור עצמו דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי דילמא דמא דידי סומק טפי כיון דלא קעביד מעשה, וא"כ הוא הדין בנערה המאורסה דילפא מרוצח אף דעוברת על גילוי עריות כיון דלא קעבדה מעשה אין בה הך דינא דתהרג ואל תעבור. אלא דברוצח גופא צ"ע בזה, דבאמת יש לפרש מאי דקאמר הגמ' הך סברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דחברך סומק טפי בתרי גווי, או דנימא דכיון דשקולין הם שניהם ע"כ ממילא הוי דינא דצריך להיות בשב ואל תעשה ועל מעשה בידיים יהרג ואל יעבור, או דנימא דכיון דשקולין הן ממילא אינה נדחית בפני פקוח נפש, ואין חילוק בין שב ואל תעשה למעשה בידיים דלעולם אין בה דין דחיה, וממילא דהוי דינא דיהרג ואל יעבור בכל גווי, וגם ברציחה גופא אם ה' שב ואל תעשה בגוונא דיש בה דין רציחה ג"כ אמרינן כיון דשקולים הם ואין חבירו נדחה מפני פקוח נפשו ממילא יהרג ואל יעבור כיון דלא חלה דין דחיה בהרציחה.

ונראה דכן הוא כפירוש השני שכתבנו מהא דאיתא בב"מ דף ס"ב [ע"א] שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים וכו' עד שבא ר"ע ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי אחיך, הרי דאע"ג דהתם הוי בשב ואל תעשה, ועוד יותר דלא הוי התם דין רציחה כלל ורק משום דין הצלה, ומ"מ צריכין לקרא דוחי אחיך עמך דחייך קודמין, ושמע מינה דדווקא בהצלה דאיכא קרא דוחי אחיך עמך דחייך קודמין, אבל ברציחה דליכא קרא בכל ענין יהרג ואל יעבור אף בשב ואל תעשה ובלא עביד מעשה, אם אך יש בו דין רציחה, ולפ"ז שפיר פסק הרמב"ם דבעריות תהרג ואל תעבור בכל גווי אף בקרקע עולם, כיון דגם ברציחה הדין כן דאינה נדחית בפני פקוח נפש בכל גווי, והוא הדין לעריות דילפינן מינה דאין בה דין דחיה כלל לעולם, וע"כ בכל גווי תהרג ואל תעבור אף בקרקע עולם ובשב ואל תעשה וכמו שכתבנו.

שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - אבן העזר סימן קנ

...ועוד קשה דהרי גם לענין יהרג ואל יעבור כתב הרמב"ם דישאלית הנבעלת לכותי אינה בכלל ג"ע והובא ביו"ד סי' קנ"ז ושם מיירי שאונסין אותה להביא ערוה עליה דאל"כ אפי' ג"ע ממש היא שקרקע עולם היא הדין שתעבור ואל תהרג א"ו דהרמב"ם מיירי בעושה מעשה וכמבואר בש"ך שם ס"ק י"ג וא"כ קשה מה בין ישראל הבא על כותית שיהרג ואל יעבור וישאלית הנבעלת לכותי שתעבור ואל תהרג. ולכן נלע"ד שההפרש הוא שיש חומר בישראל הבא על כותית מה שאין חומר זה בישראלית הנבעלת לכותי והוא מ"ש רבינו הגדול הרמב"ם בפ"ב מא"ב הל' ז' וז"ל אל יהי עון זה אע"פ שאין בו מיתת ב"ד קל בעיניך אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו שהבן מן העריות אע"פ שהוא ממזר בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל נחשב והבן מן הכותית אינו בנו וכו' עכ"ל הרמב"ם. וא"כ אפשר שזהו חומר של הבועל ארמית ולכך קנאין פוגעין בו. וכ"ז כשהנקבה ארמית שהולד כמותה אבל אם הוא להיפוך שנקבה בת ישראל נבעלת לכותי בזה הולד הולך אחריה והוא ישראל כשר לכל דבר ואפי' לכהונה אם הולד היא נקבה הפוסקים פליגי אם היא פגומה לכהונה עיין בב"ש סימן ד' סק"ב ועכ"פ לכ"ע ישראל כשר הוא ובעדת ישראל יתחשב לכל דבר שבקדושה ולכן אין עליה חומר זה של קנאים פוגעין בה וגם אינה בכלל ג"ע ואינה בכרת. זה הנלע"ד נכון והפרש זה שייך להבדיל בין בועל ארמית ממש לנבעלת לארמית ממש. אבל לאלו הפוסקים שגם מומר נחשב לארמית בזה להיות עונש קנאין פוגעין ולעונש כרת הא ודאי דלא שייכי הני חילוקים הנ"ל להפריש ולחלק בין מומר למומרת דהא ודאי אף לאלו שחושבים אותם ככותי לענין יבום מ"מ מודים דולד מומרת אפי' מכותי ישראל גמור הוא לכל דבר דהא ודאי גם היא אע"פ שחטאה ישראלית היא לענין ילדיה וא"כ מה חומר בישראל הבועל מומרת מבת ישראל הנבעלת למומר שהרי גם הישראל הבועל מומרת זרעו ישראל כשר הוא ועל שבת אביו יתייחס. ומעתה כיון שנדחו דברי הר"א במרדכי ביבם מומר ממילא אין היתר ביבמה מומרת באופן שלא מצאתי לעלוהה זו מרפא לא מצד סוטה ולא מצד שנחשב מומרת לח"כ: ...

שו"ת אבני נזר חלק יורה דעה סימן קכט

(א) הנה הראשונים ז"ל הקשו על קושית הש"ס סנהדרין (ע"ד ע"ב) והא אסתר פרהסיא הוא. דאמאי לא מקשה הא אסתר ג"ע הוי. אם משום שהיתה מקודשת למרדכי דאל תיקרי לבת אלא לבית. אי משום לאו דלא תתחתן במ. ואפי' תימא דחיתון באונס ליכא. מ"מ הוי ג"ע מגזירת ב"ד של שם על נכרי הבא על בת ישראל:

(ב) והנה יש בזה ג' שיטות. שיטה הא' היא שיטת בעה"מ ז"ל דלא גרסינן תהרג ואל תעבור אלא יהרג ואל יעבור דאשה קרקע עולם. ועוד דהבועל מתכוין להנאת עצמו ואינו מתכוין להעביר על דת. ובין לאביי בין לרבא תעבור ואל תהרג. וס"ל דתרוצי אביי ורבא בא ליישב נמי קושיא דג"ע הוי:

(ג) הן אמת דקשיא לשיטתו א"כ למה לא הקשה הש"ס קושיא דג"ע. ולולי דמסתפינא לפלפל בהלכה עפ"י הזוהר הוה אמינא דמה שלא הקשה הש"ס קושיא דג"ע מיושב בפשיטות לפי המבואר בזה"ק דמעולם לא בא עלי' אחשורש ששלחה שידית במקומה. ע"כ פריך הש"ס דמ"מ אסור משום בפרהסיא כיון דהעולם לא הי' יודעים מזה ואיכא חילול השם והי' לה למסור עצמה משום חילול השם. ומזה הוכיח בעה"מ דלמסקנא אפי' בג"ע בקרקע עולם או הנאת עצמו תעבור ואל תהרג. דאל"כ אכתי קשה נהי דמהני קרקע עולם והנאת עצמו בשאר עבירות בפרהסיא. מ"מ באסתר דהעולם הי' סוברים שהוא ג"ע ומחויבת למסור עצמה וכשאינה מוסרת עצמה איכא חילול השם. ושוב אפי' בכהאי גוונא מחויבת למסור עצמה. וע"כ דאף בג"ע בקרקע עולם או הנאת עצמו יעבור ואל יהרג וליכא חילול השם ודוק היטב:

(ד) והקשו על הבעה"מ מההוא דבכל מתרפאין חוץ מע"א דאין כאן מתכוין להעביר על דת. ומההוא דתעמוד לפניו ערומה. ותי' הר"ן ז"ל בפסחים לדעת בעה"מ דדוקא באינו מתכוון ורוצה באיסור רק שאנוס הוא מחמת שרוצים להמיתו בכהאי גוונא הוא דמותר במקום סכנה כגון באסתר שהיא מתרצה בג"ע ולא מחמת ג"ע. שאלמלא הי' רוצים להמיתה לא היתה מתרצה להנשא לאחשורש. משא"כ במתרפא בע"ז שהוא רוצה ליהנות בע"א מה שאסרה תורה ליהנות מהם. וכן בההוא דתעמוד לפניו ערומה. שהוא רוצה להנות מהערוה מה שאסרה תורה. משא"כ באסתר שלא רצתה כלל ליהנות מאחשורש רק שאנוסה היתה. זה שיטת בעה"מ:

(ה) שיטה הב' הוא שיטת התוס' דלא פריך והא אסתר ג"ע הוה. דבהא פשיטא דכיון דלא עבדא מעשה אינה מחויבת למסור עצמה. דמהיכי ילפינן לג"ע מרוצח. וברוצח נמי אינו מחויב למסור עצמו אלא היכא דעביד מעשה. דהא הטעם הוא משום מאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהאי גברא סומק טפי. וא"כ אם יאמרו לו הנח לזרוק עצמך על התינוק ויתמעך ואם לאו יהרגוך אמרינן להיפוך מאי חזית דדמא דחברא סומק טפי דילמא דמא דידי סומק טפי. וכן כתב בנה"מ. היא שאינה עושה מעשה אינה מחויבת למסור עצמה ועיין בתוס' באריכות. אך בדידי' כתבו התוס' דאם יאמרו לו הנח שידבקוך בערוה ובאם לאו יהרגוך מחויב למסור עצמו ואינו יכול לומר לא עבידנא מעשה כיון שידע שאם ידבקוהו אי אפשר שלא יתקשה והקישוי דעביד חשיב מעשה:

(ו) ובחי' הר"ן סנהדרין כתב שיטה זו. אולם כתב שאם העלתה לבה טינא להבעל לנכרי והיא אשת איש אין אומרים שתבעל לו משום דלא עבדא מעשה. דמ"מ היא מצלת עצמה בג"ע. ואזיל לטעמי' שכתב שם דטעם דש"ד יהרג ואל יעבור דמה חזית הפירוש שאין בדין שיציל עצמו בדמו של חברו. ועל כן אם אומרים לו הנח לזרוק עצמך על התינוק ובאם לאו יהרגוך לא חשיב מציל עצמו בדמי חברו. שהרי אף אם לא יזרקוהו לא יהרגוהו והוא מציל עצמו רק במה שאינו מוחה מלזרוק אותו. ודוקא באומרים לו הרוג פלוני ואם לאו יהרגוך. דכל זמן שלא יהרוג חברו יהרגוהו. נמצא שמציל עצמו במה שהורג חברו. וע"כ ילפינן מיני' לנערה המאורסה שאסורה להציל בג"ע. ועל כן בהעלתה לבה טינא היא מצלת עצמה בג"ע ואסור. רק באונסין אותה להבעל ואם לאו תהרג אינה מצלת עצמה בג"ע. רק במה שאינה מוחה להבעל לו ואף אם לא יבעלוה לא יהרגוהו. שהרי אינם מבקשים מאתה רק שלא תמחה ובמה שאינה מוחה לבד היא נצלת:

(ז) ולפי דברי הר"ן אלו נ"ל דאפי' בדידי' אף דאין קישוי אלא לדעת ואי אפשר שלא יתקשה. מ"מ כיון שאף אם לא יתקשה לא יהרגוהו. נמצא שאינו מציל עצמו בג"ע ודו"ק [ובאמת בחי' הר"ן סנהדרין לא כתב דברי התוס' אלו דבדידי' אסור וכן בהר"ן יומא רק בר"ן פסחים. ולפינו יתבאר דהר"ן ביומא ובחי' סנהדרין סותר משנתו למ"ש בפסחים כנ"ל]:

(ח) שיטה הג' היא שהביא הר"ן בחי' לסנהדרין דאפי' לדרשא דאל תיקרי לבת אלא לבית. מ"מ לדעת הרמב"ם אינה מחויבת מיתה בביאת נכרי ולא חשיב ג"ע. ואי משום דנכרי הבא על בת ישראל דמי לישראל הבא על הנכרית דקנאין פוגעין בו ונכרת נמי איכא כדכתיב יכרת ה' לאיש כו'. יש לחלק דדוקא בבא על הנכרית דהולד נמשך אחרי'. ותירץ אביי דאסתר קרקע עולם היתה. ולפי זה לא תקשה אפי' לשיטה דמחייבא מיתה בביאת נכרי. שהרי אין בידה להציל עצמה מאיסור [רק המקשן לא הקשה ג"ע הוה משום דדרשה דלבית אינה דרשה מוכרחת] ובא רבא ואמר דהיכא דלא הוה ג"ע אינה מחויבת למסור עצמה כשהנכרי מתכוין להנאת עצמו. אבל בעיקר התירוץ כאביי ס"ל כי היכי דלא יקשה לדרשה דאל תיקרי לבת אלא לבית לדעת הסוברת דמחויבת מיתה בביאת נכרי:

ט) והנה מדברי הר"ן אלו למדנו דלא אמרינן יהרג ואל יעבור אלא בחייבי כריתות או אביזרייהו דחייבי כריתות כמו בתעמוד ערומה באשת איש דבאשה זו גופה יכול לבוא לידי חיוב כרת. או בישראל הבא על הנכרית בצנעא כיון דבפרהסיא קנאין פוגעין בו וחייבי כריתות. ע"כ חשיב בצנעא אביזרייהו אבל בחייבי לאוין לא חשיב אביזרייהו כיון דבאשה זו ליכא כרת לעולם. וכן כתב שם עוד ועיי"ש שנסתפק באנסוהו לרובע בהמה כיון דלא ניתן להצילו בנפשו אם יהרג ואל יעבור. אך העלה כיון דלא מצינו דין זה משמע שהוא כשאר חייבי כריתות אך לא כתב טעם לזה:

י) ולפענ"ד נראה ליתן טעם דהנה בכתוב נתן טעם לנערה המאורסה כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. וכיון דחשיב כהורגה ע"כ ניתן להצילה בנפשו כמו הרודף אחר חבירו להורגו. וכן ה"נ יהרג ואל יעבור כמו רוצח דמה חזית דדמא דיך סומק טפי דילמא דמא דחברך סומק טפי. ה"נ דלמא שלא תבעל הנערה המאורסה חביב טפי כיון דחשיב הריגת נפש מה שבעל הנערה המאורסה. וע"כ כי היכי דהרודף אחר הזכר ניתן להצילו בנפשו דחשיב הריגה מה שרובעו. א"כ ה"ה דחשיב הורג את עצמו במה שבעל חייבי כריתות. דמה לי רובע מה לי נרבע. ומ"מ ברודף אחר בהמה לא ניתן להצילו בנפשו דהא בנערה המאורסה מפותה ג"כ לא ניתן להצילה כיון שמתרצית. וה"נ הרי הוא מתרצה. אבל לענין יהרג ואל יעבור שפיר אמרינן מה חזית דהצלת הריגתו חביב טפי מהצלת הביאה של ג"ע כיון שהביאה של ג"ע כהריגה:

יא) ולפמ"ש נראה דאם אנסוהו לבא על הנדה יעבור ואל יהרג כמו בחייבי לאוין. דהא בש"ס מפרש הטעם דאלמנה לכה"ג לא ניתן להצילה בנפשו דליכא פגם כמו בחייבי כריתות. ופרש"י דאין הולד ממזר ואינה נעשית זונה בביאתו רק חללה וליכא פגם כולי האי. וא"כ כל שכן ברודף אחר הנדה דלא ניתן להצילה דג"כ אין הוולד ממזר ואינה נעשית זונה אף חללה. וכשירה אפי' לכה"ג. וכיון דלא ניתן להצילה בנפשו על כרחין דלא חשיב הריגת נפש. ושוב יעבור ואל יהרג דלא שייך דילמא מניעת הביאה חביב טפי כיון דלא חשיב נפש כנ"ל:

יב) ולפי זה נ"ל עוד דאם אנסו לאשת איש שתבעל לעכו"ם ותביאהו עלי' בידיים אם כבר נבעלה פעם אחת באונס דשוב יעבור ואל תהרג. כיון דמבואר בש"ס דאחר שהערה בה שוב לא ניתן להצילה בנפשו ולא חשיב נפש. ולא שייך מה חזית:

יג) והנה ראיתי להכ"מ שכתב בשם הרשב"א בתשו' בהא דתנן בתרומות בנשים שאמרו להן נכרים תנו לנו אחת מכם ונטמאנה ואם לאו נטמא כולכם יטמאו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. וכתב הרשב"א דאפי' הי' אחת מהן טמאה והוא סותר למ"ש. דלפמ"ש כיון דאותה שכבר נטמאת לא חשיב ג"ע והוא כשאר עבירות. ושאר עבירות הרי נדחין כדי להציל אשה מג"ע. כדמוכח ביומא דיליף דפקוח נפש דוחה שבת מרודף שניתן להצילו בנפשו. ומה שפיכות דמים נדחה מפני פקוח נפש כ"ש חילול שבת. וא"כ מדרודף אחר ערוה ניתן להצילו בנפשו. כ"ש שאר עבירות נדחין כדי להציל אשה מג"ע. וזה ברור בעיני. ואפשר שהרשב"א קאי בשיטת הסוברים דאפי' חייבי לאוין יהרג ואל יעבור אף דלא ניתן להצילה בנפשו. ועל כרחין אין הטעם דיהרג ואל יעבור בג"ע משום דחשיב הריגת נפש רק דעבירה של ג"ע חמורה. והנה בד"מ הביא ירושלמי מפורש דלא כהרשב"א וא"כ מוכח כמו שכתבתי:

יד) והנה נ"ל ראי' מדברי הר"ן יומא שכתב אהא דנשים שאמרו להן תנו לנו אחת מכם דבירושלמי מוכח דאם יחדו אחת מותר ליתן. והביא הירושלמי שנשנה אהא דלסטים שאמרו תנו אחת ונהרגנו דאם יחדו אחד יתנו. ולכאורה מה זה דומה. בשלמא בהריגה משום דהטעם דמה חזית והכא לא שייך מה חזית. אבל בג"ע דהטעם משום דהעבירה חמורה ואפי' יחדו נמי לא יתנו. [ועין בכ"מ (פרק ה' מהלכות יסודי התורה) שהקשה על הרמב"ם בההוא דנהרגנו דאמאי פסק הרמב"ם דאפי' יחדו לא יתנו הא לא שייך מה חזית] אך הר"ן לטעמי' דרק בחייבי כריתות באותן שניתן להצילו בנפשו דחשיב נפש ושייך ג"כ מה חזית. וע"כ שפיר יש ראי' מלסטים שאמרו נהרוג כולכם לשאמרו נטמא כולכם:

טו) והנה הר"ן בפסחים נוטה להסוברים דאפי' בחייבי לאוין ואפי' בנכרי הבא על בת ישראל דב"ד של שם פסק דחייבי לאוין יהרג ואל יעבור. ונכרי הבא על בת ישראל כיון דרק מבית דינו של שם יעבור ואל יהרג. ולפענ"ד אין הבדל בין דתם ולמ"ד הוא הר"ן בפרק כל שעה דאפי' חייבי לאוין. ה"ה נכרי על בת ישראל כמ"ש שם להדיא. ולהר"ן בפרק בן סורר ובפרק יוהכ"פ מפורש בדבריו דדוקא חייבי כריתות. ומה שציין ברמ"א הר"ן בפרק בן סורר ט"ס. או קאי רק אמ"ש דלאו דלפני עור לא חשיב ג"ע:

טז) עוד רגע אדבר בדינים אלו. במג"א (בסי' ש"ז ס"ק כ"ט) רוצה לחלק דוקא ברוצה להמירה מצוה לחלל שבת אבל בשביל שלא תעבוד ע"ז פעם אחת אין מחללין. והב"ח כתב דברוצה לאונסה אין מחללין. ואני איני כדאי לחלוק על הגדולים אך חלקי אמרה נפשי דלעולם היינו ברוצה העכו"ם לאנס אשת איש פשיטא דמחללין מקו"ח דניתן להצילה בנפשו וכמ"ש לעיל. וכן כדי שלא תעבוד ע"ז. דהא בפרק בן סורר יליף רשב"י דרוצה לעבוד ע"ז ניתן להצילה בנפשו מקו"ח מה פגם הדיוט מחללין עליו כ"ש פגם גבוה. אלא דלא קיי"ל כוותי' משום דאין מזהירין מן הדין יע"ש. אבל לענין לחלל שבת שפיר ילפינן מקו"ח מג"ע שמחללין שבת כדי שלא תבא לידי ג"ע וברור:

אשה קרקע עולם היא

מע"כ הרה"ג כו', אחדשכ"ג.

בדבר שאלתו מה שאמרו במדרש איכה פ"א א' טריינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בט' באב ומת בחנוכה והי' ישראל אבלים בט"ב ומדליקין נרות בחנוכה והיתה אשתו מלשנת עליהם שמרדו בו יהודים ובא והרג את האנשים אמר לנשים השמיעו ללגיונותי ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי לאנשים אמרו לו עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי מיד הקיפן בלגיונותי והרגם.

ולכאורה הא אשה קרקע עולם הוא ואינה חייבת למסור עצמה וראיתי בעץ יוסף בשם יפ"מ בזה וכתב דאע"ג דלא היו חייבות ליהרג ולא לעבור דקרקע עולם היא דאמרינן בפ' בן סורר ומורה על אסתר החמירו על עצמן או בחרו מות מחיים בגועל נפשם.

ולפענ"ד נראה דהא דאמר אשה קרקע עולם הוא דוקא שאנס אותה האיש אבל היכי שלא אנס אותה אלא שאומר שתשמע לו ואם לאו יהרגנה כה"ג תיהרג ואל תעבור דלאו קרקע עולם היא אלא היא עושה מעשה, ועיין ש"מ כתובות דף ג' בשם המאירי דלא לילך למקום הזנות אבל אם אומרים לה לכי מעצמך למקום פלוני לבעול לפלוני ואם לאו אנו הורגים אותך תהרג ואל תעבור ומ"ש אסתר קרקע עולם היתה היינו בכה"ג שלא עשתה כלום ואף שכן הליכה לא הי' בידיה שהיו מוליכין אותה בע"כ והביא ראיות לזה ועיין ברכ"י סי' קנ"ז יו"ד אות ב' ובתוס' יבמות נ"ג ע"ב ויש חולקים בזה, ועיין משנ"ה סי' שצ"ד ד"ה הרי דאם.

ולפ"ז באמת היו צריכין למסור נפשן ואולי יש בזה לכון לשון שאמר עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי ולכאורה צ"ע מה שאמרו לשון זה עביד בארעאי ולפי הנ"ל רמזו ליה דבאמת כשהם אנסין הם קרקע עולם וכלומר עביד בארעא שהם קרקע עולם אבל דוקא כשאונסין אותן ממש אבל לא שהם ילכו, כפי שהוא בקש השמיעו ללגיונותי וז"פ לפענ"ד.

אלא דבעיקר הקושיא לכאורה צ"ע שהרי לפי האמור הם הרגו את בעליהן מקודם וא"כ לא הו"ל איסור ערוה רק איסור פנוי' וא"כ לכאורה ליכא דין דיהרג וע"כ דלהחמיר על נפשיהו אמרו ורצו לקדש ש"ש ולכן קבלו עליהם מיתה וכעין הא דהביא שם בסמוך מאספיאנוס מלא ג' ספינות מגדולי ירושלם להושיבן בבית קלון ושאלו מהבנים אם ישליכו עצמם לתוך הים אם יבאו לעוה"ב ודרשו להם קרא אמר ה' מבשן אשוב וגו' והשליכו עצמן לים עיין גיטין נ"ז ע"ב.

דושה"ט בלב ונפש, מנשה הקטן

שו"ת קול מבשר חלק א סימן סח

והנה במהרי"ק שהבאתי לעיל אחר שהוכיח דאסתר שפיר עבדא לעבור על איסור עריות משום הצלת כלל ישראל צירף עוד טעם אחר וז"ל: ובפרט דקרקע עולם היתה יעו"ש. ונוראות נפלאותי, דהכא גבי כאשר אבדתי אבדתי דהי' ברצון ואיך שייך קרקע עולם לנבעלת ברצון הרי חייבת מיתת ב"ד וכתת כמו האיש ורק גבי אונס מהני טעמא דקרקע עולם דל"א =דלא אמרינן= תהרג ואל תעבור. וכן תמה הנוב"י מה"ת אהע"ז סי' ק"נ ד"ה ואמנם על תשובת בית יוסף סי' י' לענין ישראלית הנבעלת לכות' יעו"ש, אולם באמת סברת הב"י נכונה כיון דבב"ק דף ל"ב ע"א אמרינן איהי לא עבדא מעשה רק לענין חטאת ומלקות ומיתת ב"ד רחמנא אחשבה להנאה כמעשה אבל גבי קנאין פוגעין בו י"ל דלא נחשב כמעשה דבזה לא גילתה התורה דהוא הלכה ואין מורין כן. אולם כ"ז למאן דלא דריש ותהי לבת לבית ואסתר לא היתה א"א רק משום ישראלית הנבעלת לנכרי, כמבואר בב"י יו"ד סי' קנ"ז ד"ה כתב הר"ן במס' יומא יעו"ש וכ"כ בעה"מ והמלחמות לרמב"ן ס"פ בן סורר, אבל מהרי"ק דאזיל למאן דדריש כאשר אבדתי אבדתי דהיתה אסתר א"א אין מקום לטעמא דקרקע עולם וצע"ג.

ליתר ביאור עיין שבת מט בעניין יהרג ואל יעבור במצוות עשה